

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tolga Ersoy

**Ulu Önder
Şef Lider Kral
Bir Fetişin Kökenleri**

Özgür Üniversite Defterleri - 2

Yayın Yönetmeni

Fikret Başkaya

Koordinatör

Paşa Öztürk

Kapak Tasarımı

Ümit Çınar

Dizgi

Ayfer Ünal

Birinci Basım

Nisan 2000

Basım Yeri

Cantekin Mat. Yay. Tic. Ltd. Şti.

Tel: (0312) 384 34 35

Maki Bas. Yay. Ltd. Şti.

Sağlık 1. Sk. No: 47/5

Sıhhiye - ANKARA

Tel: 0312 435 92 38

Tolga Ersoy

**ULU ÖNDER;
Lider, Şef, Kral
Bir Fetişin Kökenleri ve Nedenleri**

***Eğer tanrı varsa bile,
insanın onun artık var olmadığına
inanması gerekir.***

SUNU

"Ulu Önder: Lider, Şef, Kral... vesaire; Bir Fetişin Kökenleri ve 'Nedenleri' Üzerine Serbest Deneme" başlığı altındaki bu küçük çalışmada, liderlik-önderlik kurgularının gelişme dinamikleri ve bu dinamiklerin insanlık tarihindeki etkileri sorgulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın kurgusu, konunun alabildiğine genişliğinin bilincinde olarak, yalnızca kavramlara ait ipuçlarının verilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Büyük bir resmin küçük bir bölümünü oluşturan, kimi yerlerde birbirini tamamlayan irili ufaklı on iki puzzle bu bildirinin tekniği olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle bir başlangıç ve bir son ya da sonuç yoktur. Metin alabildiğine açık uçlu olarak ve sıkça sorulan sorularla gelişmekte, sık alıntılarla ipuçları verilmektedir. Ancak fiziksel nedenlerle, içerik açısından ele alındığında bir o kadar da kısadır. Dolayısıyla eksik çoktur ve ancak geniş kapsamlı okumalarla tamamlanabilir.

Ve ancak bu şekilde, erke sahip olan bilgi ile bilgiye sahip olan erkin ikili yapısının tarih içindeki niceliksel dönüşümleri ya da tanrının kral, kralların ise tanrı olmalarının zorunlu nedenleri hakkında daha ayrıntılı bir bilgiye sahip olma imkânı yaratanların neden bir

öndere ya da bir krala gereksinim duydukları, ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse böylesine bir gereksinime zorlandıkları da? Gereksinimlerimiz çoğu zaman erksel bir zorlama değil midir zaten?

Bu denemenin kaleme alındığı günlerde yeni dünya düzeni adı verilen neo-liberal vahşetin insanı ve ona ait değerleri hiçe indirmesine-yok etme çabasına, insanın-insanlığın dur diyeceğinin coşku verici örneklerine şahit olduk. Hiç yok olmayan umudumuz daha da güçlendi. Atina'da kıvı ve kara bayraklar altında emperyalist saldırganlığa dur diyenler, Seattle'da da, aynı renklerin o insanca gölgesinde sömürüye geçit yok diyerek, insanın her şeye ramen varolduğunu tüm dünyaya gösterdiler. Seattle bana, "karşı devrime dur" deyiş i ile Paris Komününü anımsattı. Tarihin -1999 a arta kalmış şekliyle- 1871 den itibaren yeniden, ancak bu kez, bizim tarafımızdan yazılacağına dair inancımızı arttırdı.

Bu nedenle metin iç i ek olarak dokuzuncu bölümde, Paris Komününe, konumuzla olan ortak paydasına değ inerek birkaç satırla da olsa yer verdim.

Sonuç olarak, bu mütevazı-kısa çalışma bir siyasi antropoloji ya da kavramsal deneme çalışması olarak da değ erlendirilebilir.

Yargı ve eleştiri okuyucunun doğal hakkıdır...

A.Tolga Ersoy/ 30 Aralık 1999

ULU ÖNDER !

(Lider, Şef, Kral vesaire; Bir Fetişin Kökenleri ve Nedenleri Üzerine Serbest Deneme)*

I.

"Gizemleri dinle bağdaşmayan birtakım saçmalıklar üstünlük kazanmış... bunlar insanın ölümünden sonra, kutsal olmamasına karşın, kutsallığın tanıkları durumuna getirilmiştir... "(1)

II.

Julius Firmicus Maternus un Cismani Dinlerin Hataları adını verdiği ve tehlikeli gördüğü kültlere karşı, imparatora, dinsel eksenli otonite kurması yönünde harekete geçmesi çağrısında bulunduğu kitabını yazmasından yaklaşık olarak bin sene sonra, bir başka Latin yazar,

* Burada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için fetiş kelimesinin, fetişin tanımının bir kez daha yapılması gerektiğine inanıyorum; fetiş: put gibi kutsal tutulan ve tapınılan, uğur getirdiine inanılan ya da tapınırcasına sevilen ya da korkulan bağlanılan şey ya da kimse.

hakkıyla imparator ya da yönetici olabilmenin olmazsa olmaz kurallarını sıralarken, diğer taraftan da erkin kullanım sınırlarının eski, o kadar eski ki yazılı tarihi bilinmeyen geleneksel argümanlar eşliğinde alabildiğine genişletilmesini öneriyordu. Bu sınırlar, oluşmakta olan yeni sınıfı içine alacak kadar geniş ancak insana ait temel değerleri hiçe sayacak ya da mas edecek kadar geçirgen ve bir o kadar da dardı:

"Bilmek gerekir ki mücadelenin iki yolu vardır: Biri kanun yolu, diğeri kuvvet yoludur. Birincisi insanlara, ikincisi hayvanlara özgüdür. Fakat çoğu zaman olduğu gibi, birinci yol yeterli gelmediği zaman ikinci yola başvurmak gerekir... (Hükümdar) merhametli, vefalı, insancıl ve doğru bir insan olarak gözükmeli, fakat gerektiği zaman tümüyle aksine davranabilecek kadar ruhsal hazırlık içinde olmalıdır... onu görüp işitenler merhametin, bağlılığın, insanlığın, doğruluğun ve dindarlığın ta kendisi olduğunu sansınlar. Bu son niteliğe sahipmiş gibi gözükmek kadar gerekli bir şey yoktur. Çünkü insanlar genellikle ellerinden çok gözleriyle yargırlar..." (2)

Makyevelistlerin, sahip oldukları erkin niteliği ve niceliği, ne olursa olsun, özellikle bu son öğüdü tuttuklarında hiçbir kuşku yok. Kuşkusuz yeni bir buluş da değil; insanlık tarihi kadar eski ve öğrenilmiş, kazanılmış ve gelenekselleşmiş yabancılaştırıcı bir unsur olarak ta oldukça şaşırtıcı.

III.

Şaşırtıcılığı hangi yolla iktidara gelmiş olurlarsa olsunlar ya da erksel genişliklerinin niteliği ve niceliği ne olursa olsun, yirminci yüzyılın tüm krallarının, binlerce yıllık mirası insana karşı ve insana rağmen kullanmakta alabildiğine başarılı olmasında yatıyor. Bir krallık aynı zamanda bir kurgudur. Bu nedenle sahip olunan ister bir dergi çevresinde bir araya gelen yüz iki yüz kişilik bir illegalite, isterse bir tapınak çevresinde toplanan bağımlı rahipler ya da üzerinde hiç bir za-

man güneş batmayacağı söylenen imparatorluklar olsun; Bu kurgu ancak benzer, çoğu zaman da eşdeğer argümanları kullanarak ayakta durabilecektir. Çok bilinen bir espridir; yirmi birinci yüzyıla iki krallığın kalacağı:İngiltere monarşisi ve iskambil feodallığı. Her ikisi de gücünü görünmez elin göksel müdahalesinden alır. Ne var ki, müdahale bu bağlamda göz önüne alındığında; Müdahale insan eline geçmezse eğer, yirmi birinci yüzyıla binlerce, on binlerce krallığın çağımızdan ya da çalarımızdan kötü miras olarak kalacağıdır.

Burada erk sahibi için sorun, kendisini ve kendisiyle birlikte tüm krallıkları ortadan kaldıracak böylesine bir dönüşümün olmamasının herhangi bir yolla sağlanmasıdır ki, bu yolların tümü tanımlanmasını otokrasi kavramı içinde bulur. Mutlak bir iktidarı tanımlayan otokrasinin, üzerinde iktidar kurulan şeyden bağımsız olacağı düşünülmelidir. O bu haliyle başlı başına bir bütündür ve ona bu sarsılmaz bütünlüğünü veren de onu iktidar yapan ve orada tutan unsurların toplamıdır. Yöneten-yönetilen, sahip olan-sahip olunan vb. ilişkiler ağı içinde, bu bağlamda yabancılaşan insan için iktidarı oluşturan toplam ancak mistisizm kapsamında tanımlanabilmektedir. Duverger'in soru ve yanıtını okuduktan sonra devam edelim:

"Bütün biçimleriyle otokrasi, doğmak ve yaşayabilmek için hemen hemen dinsel bir iktidar anlayışını varsayar. Gerçekte, yönetenlerin tanrı tarafından görevlendirildiği ilkel topluluklarda tanrı fikri oluşmadan önce sihirli güçler ve çağdaş toplumlarda ise insan vicdânında tanrı fikrinin yerini alan din dışı mitoslar (ırk, ulus, sınıf vs.) kabul edilmezse yönetenlerin, işbaşına gelişlerinde hiçbiri rol oynamamış öbür insanları yönetmesi nasıl açıklanabilir? Otokratik rejimler akıldışına dayanırlar." (3)

Bunu bir akıldışılık olarak görmek, otokratik hegemonya oluşumunda mistisizmi reddetmek anlamını da beraberinde taşır. Biz, adına rejim densin denmesin her otokrasinin dinsel ya da mistik iktidar anlayışı varsaydığını kabul ediyoruz. Çünkü kişiyi, monarşiyi ya da oligar-

şiyi iktidarda tutan zırh, ancak iktidar tapıncındaki kişiler için kutsallığı olduğunda bu koruma görevini yerine getirebilir. Bu zırh, şefi ya da kralı koruyan bir totem oluştururken, diğer taraftan da ideoloji denilen tabuları yenileyen ve korumak üzere geliştiren bir zinciri beraberinde taşımaktadır. Bu, düalist bir yapı içinde iktidar erkinin sağlamlaşmasını ve dolayısıyla iktidara sahip olanın ya da olanların tebaa üzerinde baskı kurmasını ve iktidarını devam ettirmesini kolaylaştırıcı bir durumun ortaya çıkmasına neden olur. Totem *"grubun atası sonrada onun koruyucu ruhudur."* (4) O halde korunması ve sakınılması en azından olumlu bağlamda güvence altına alınmıştır. Tabu ise bu korunmanın ideolojisini belirler. Tabuların amacı *"şefler, rahipler gibi önemli kişileri ve kendilerine belli bir değer atfedilen nesneleri mümkün her türlü zarardan korumak; zayıfları -kadınlar, çocuklar ve sıradan insanlar- rahiplerin ve şeflerin kuvvetli mana'sından (sihirli güç) esirgemektir."* (5) Böylece sihirsel ya da dinsel bir korku argümanı da dile getirilmiş olmaktadır. Dokunulmazlık, bir şekilde garanti altındadır ve de facto kısıtlamalar hukukun oluşumuna bu bağlamda öncülük etmektedir. Dolayısıyla suçun tanımlanması dokunulması yasak olan yasa koyucuya balıdır. Kropotkin in dediği gibi *"suç daha ilk insandan itibaren yasalara bağımlı olarak artmıştır ama kesinlikle tersi değil."* (6)

Böylesine bir ideolojik yapılanmayla gitgide yükselen kral, kuşkusuz durumu yine bu ideolojik argümanları kullanarak dengelemekle de yükümlüdür:

"Bir kralın tabusu, uyruğu için çok kuvvetlidir, çünkü aralarındaki toplumsal fark çok büyüktür. Fakat her ikisi arasındaki bir vezir, zararsız bir aracı rolü oynayabilir. Bu tabu dilinden, normal psikoloji diline çevrildiğinde şu demektir : kralla temasın kendisinde uyandırabileceği iğvadan korkan uyruk, kendisinde daha az kıskançlık uyandıran ve belki bir gün eşit hale gelebileceğine inandığı bir memurla pekala temasta bulunabilir. Vezire gelince, kralla karşı içinde besleyebi-

leceği kıskançlık, ondan aldığı iktidar gücü bilinciyle dengelenmiştir. Böylece karşılıklı sihirli kuvvetler arasındaki küçük farklar, büyük farklardan daha az korkuludur." (7) (Günümüzdeki devlet memurluğu olgusu için paragrafı bir kez daha okuyarak bir soru sormak gerekiyor: işlev ve devletle ilişki açısından bir farklılık var mı? Yanıtımız olmadığıdır .)

Bu şekilde korkulan, saygı uyandıran, şaşırtıcı ve kışkırtıcı bir mistik kurgu içinde iktidar sağlamlaştırılır. İktidar bu şekilde dinsel-ğin ve ondan güç alan ideolojilerin üzerine oturur, şaşmaz bir şekilde ondan beslenir. Fakat en önemlisi iktidarın bir din haline dönüşmesi, bir iktidar dini oluşturmastır. Hukukiliğin sağlanması ise, ussallaştırılmaya daha başından itibaren başlandığı için hiç de zor olmayacaktır ve giderek dokusu sertleşen bir zırh ortaya çıkacaktır. Ve bu zırh herhangi bir şekilde delindiğinde -ki bu ancak fiziksel ya da tinsel ya da ideolojik hiçleşme ile ortaya çıkar- iktidarı yeniden oluşturacak onarım, hiç de akıldışı sayılamayacak bir ustalikle ancak mistisizm gücü ile başarılabılır. Tabii insan, daha akıllı olmayı becerebilirse, bu gediğin büyümesi Duverger in din dışı mitoslar olarak tanımladığı unsurların aklın yoluna göre devreye sokulmasıyla sağlanabilir. Ne var ki burada ciddi bir sorun vardır: ulus, sınıf, ırk vs. unsurların hangisi (ve ne kadar) mistik argümanlardan etkilenmemiştir ya da din dışıdır? Bu soruya hepsi için insan adına olumlu yanıt veremediğimizi yirminci yüzyıl bize gösterdi. Dolayısıyla bu unsurların iktidarı hiçleştirmek yerine onu yeniden dinsel -ve daha güçlenmiş- bir zırha büründürmede potansiyel bir tehlike içerdiğini biliyoruz. Böylece dönüp dolaşıp yenden lidere ve onun sultasına yada kişinin kendisinin-fiziksel yapısının idoloji haline dönüşmesine (!) geliyoruz. İster bir örgütü olsun isterse koca bir imparatorluğu...

IV.

Krallar yüzyılını geride bırakıyoruz. Daha yüzyılın başlarında,

sayıları her geçen gün artan kralların son günlerini yaşadıklarına dair ciddi bir umut belirdiyse de, insanın-insanlığın belki de buna hazır olmayışı -diğer birçok ve daha önemli nedenlerle birlikte- umudumuzun birkaç on yıl içinde sönmesine neden oldu. Kapitalist üretim ilişkilerinin ve onun başlıca argümanlarının: büyümenin, üretimim, tüketimin, çalışmanın vs. fetişe edilmesi yeni krallıkların oluşumunda, tabulaştırıcı etkileriyle, yeni zırhların ortaya çıkmalarına yol açtı. Öyle ki öğrenilen ve kendisinden beslenen model(ler) merkezi imparatorluk fonksiyonunu üstlenerek tüm senyörlerine-beyliklerine bu modelleri dayattı. Ve, küçük krallar, küçük krallarının ölümüyle ya da fiziki sonlanmasıyla un ufak olan ülkeler-partiler-örgütler bıraktı geriye. İlginç olan ise tüm bu süreci tanımlayan eksen kavramın demokrasi olmasıydı.

Demokrasinin olmazsa olmaz yapı taşlarından biri olarak kabul edilen örgüt, aynı anda, sahiplenicilerin karşısına demokrasiyi hiçleyen bir unsur olarak çıkabiliyordu. Çünkü her örgüt ancak bir azınlık tarafından yönetilebilirdi. Dolayısıyla bir tür oligarşi tanımlardı ve her örgütün yönetimi ya da yöneticisi, yürütülen kutsal savaşın başarıya ulaşabilmesi için, bu durumu mutlak bir zorunluluk olarak sunmaktaydı. Hiyerarşik yapılanmasıyla, insanlığa karşı işlenmiş ve işlenmeye devam eden en büyük suçu: devleti, örnekleyen örgütler kendi kapsamları içinde küçük kralcıklar olarak ortaya çıktı. Bunlar, kuşkusuz var olan örgütlenmelerin önemli bir kısmında kutsallaştırılan ideolojik argümanlarla desteklendi. Yöneticiliğin psikolojik zorunluluğu, hiyerarşik yapılanmanın taktik ve pratik gerekliliği, entelektüelizm ya da uzmanlığın iyi ve doğru yönetim için önemli olması; ve daha sıralanamayacak bir çok neden örgüt için gerekli şartlara yazıldı. Örgüt (ya da devlet) ne kadar önemliyse lider ya da yönetim o kadar önemli oldu. İlginç olan bir nokta ise; örgütün önemlilik tanımlamasının liderlik tarafından dile getirilmesi idi. İdeolojinin önünde bir liderlik var olabilmesi ancak ideolojiler yaratarak sağlanabilirdi ve hiç kuşkusuz bu da var olan krallığın çapı ne olursa olsun bir tebaa oluşumuyla sonuçlanıyordu.

Yirminci yüzyılda, kralı ve tebaayı belirleyen en önemli unsuru artık bir oyun olduğu net bir şekilde anlaşılan "seçim" oluşturmaktadır. Duverger inde belirttiği gibi, *"seçimler siyasi elitlerin onanması ve cumhuriyetçi monarşilerin kutsallıklarının korunması ötesinde bir anlam taşımazlar."*(8) Bu şekilde iktidar olan, dolayısıyla güçlendirilmiş monark, yalnızca sistemin devamının korunması için ilahi güçlerin bir temsilcisi olarak işlev görmektedir. Sorun ekonomi tarafından tanımlanan kutsal devletin korunmasıdır. Simgeler, vezir görevi yapan bürokrasi aracılığıyla din dönüşümüne uğrarken, bu dönüşüm silah gücü ile desteklenmekte ve tabulaştırılan yönetici ya da erk kamuyu istediği biçimde yeniden oluşturmaya çalışmaktadır.

Yüzyılın genel görünümünü -yeniden dönmek üzere- böyle çizdikten sonra, "tarihte neler oldu?" sorusuna bu bağlamda, (kısa da olsa) bir yanıt verme zorunluluğunun ortaya çıktığını düşünüyorum. Bu soruyu "kralları ortaya çıkaran neydi?" ya da "onların sahip oldukları bu kutsallık gücünün kökeni neredeydi?" şeklinde de sorup yanıtını bu eksende arayabiliriz.

V.

İlk insanı, onun bilinmezliklerle dolu dünyasını ve bunun getirdiği tanımlanamaz duygulanımlarını düşlemekle yanıtı doğru ilk kapıyı açabiliriz. Dar sınırlar içinde bunu yaparken karşımıza çıkan en büyük zorluk, hiç kuşkusuz insanlık tarihini bu bağlamda birkaç satıra sığdırmak. Onun için genel yaklaşımları özetlemek ve bu çerçevede tanrılaşan önderlerin hangi itkilere sahip olduklarına bakmakla yetineceğiz. Bir insanı diğerinden farklı kılan nedir? Bu soru, farklılığı genel kabul olarak ele alır ve bu bağlamda dorudan kendisi bir tartışma nedenidir. Bu nedenle farklılaşma nedir? sorusuna yanıt aramak, ilk sorumuzdaki tartışmayı -tartışma hakkını saklı tutmak kaydıyla- erteler. Bir insanın duyduğu acı karşısında attığı çılgılığa doğru koşan ve ona acısında yardım eden insan, ilk hekim olarak değerlendirilebilir. Bi-

linçli ya da bilinçsiz sese koşma, bu ilk hekime diğerinin yanında kuşkusuz bir farklılık kazandırır. Bir av seansında, fiziki koşullar nedeniyle diğerlerinden daha güçlü olan ve dolayısıyla daha iyi bir ava sahip olan insan da, diğerlerinden farklılaşma yolunda önemli bir avantaja sahiptir. İnsanı insan yapan temel özelliklerden biri olan ve daha sonra bilimsel düşünmeye evrilecek doğayı yorumlayabilme akli, bu unsuru daha iyi kullananları diğerlerinden farklılaştırmamış mıdır? Ya da burada saydığımız örneklerden ya da saymadıklarımızdan bir ikisini ya da daha fazlasını becerebilen insan, farklılığını nasıl algılamıştır. İlk hekimin Şamanlığa bir geçiş yapıp, oradan da rahipliğe ve rahip krallığına bir atlamaya yol açabileceğine inanıyorum.(9) Aynı durum güçlü avcı içinde geçerlidir hiç kuşkusuz. Güçlü olmanın, rakip topluluklar ya da vahşi doğa ile mücadelede, kişiyi topluluğun savaşçı önderliğine yükseltmiş olabileceği genel bir kabul görür. Savaş önderliği de tıpkı bir öncekinde olduğu gibi krallaşma yolunda ciddi bir aşama olarak değerlendirilmelidir. Örneğimizle devam edelim; diğerleri topluluğun yaşayabilmesi için avlanırken doğayı gözleyen ve doğa olaylarını yorumlayarak gelecekte haber verebilen kişi, sahip olduğu bilgiyi bir erk aracı olarak kullanmış olabilir. Ancak tüm bunlar farklılaşmayı ilk durumda yalnızca potansiyel olarak içerirler. Ne var ki bu durumun eşitlikçiliği etkilediği oldukça tartışmalıdır:

"Topluluklarında kadın-erkek, yaşlı-genç ve sıradan üyeler-sihirci sanatçılar gibi statü farklılaşmaları olmuş olsa bile; bu farklılaşma temelde, onların eşitlikçi yapılarını değiştirecek bir etmen olarak görünmez. Ortak avcılığın, önderlerin yetişmesine ideal bir ortam sunduğu söylenir. Ancak, önderliğin kalıtsal şefliğe dönüşebilmesinin ön koşulu onların sürekli olarak toplumsal artı ile beslenmeleri gereğidir ki, bu ekonomiler böyle bir artı salayacak güçte değildir." (10)

Kuşkusuz Şenel in sözünü ettiği ekonomi, ancak ilkel bir devletin oluşumuna yol açacak gizil gücün oluşması için önemlidir. Sorun farklılığın içerdiği potansiyellikle ilkel devletin oluşumuna yol açacak

ekonomik potansiyelin çakışması ve farklılaşmaya "ideoloji" kazan-
dırmasındadır. Şenel'e göre bu çakışma, göçebe toplulukların tarım
toplulukları üzerine zor içeren bir öreklenmesi ile kendini açığa çıka-
rır.(11) Artı değere el koyan bu öreklenme farklılaşmada önemli bir
işleve sahiptir:

*"Bunun sonucunda göçebe oban topluluğun halkının asker, şef-
lerinin tacir ve komutan, sihirci sanatçıların bu topluluklardaki uzan-
tuları olan Şamanların (ve belki de yerleşik çiftçi topluluğunun bazı
üyelerinin) din adamlarına dönüştüğü, yerleşik halkın çiftçi olarak
kaldığı topluluklar oluşmuş olmalı. Bu topluluklarda, çiftçilerden ya
da ticaretten sağlanan toplumsal artılarla yöneticiler, komutanlar, ta-
cirler yanında bu egemen sınıf üyelerine hizmet eden zanaatılarda
beslenmiş görünür."* (12)

Buraya kadar ki aşamayı genel olarak mülkiyetin farklılaşmasına
geçiş olarak tanımlamak mümkün. Neredeyse on binlerce yıl boyunca
gizil olarak kalmış güçler açığa çıkararak egemenliğin oluşmasına katkı
yapmışlardır. Ancak kanımca asıl sorun, mülkiyetin farklılaşmasının
ideolojileştirilmesidir ki; bu da en büyük desteğini söz ettiğimiz gizil-
likten alacaktır. Savaşçı önderlik örneğinden devam edelim:

*"Çapul savaşları, yüksek askeri şefin de, ast şeflerin de gücünü
arttırır; bunların ardıllarının aynı aileler içinden seçilmesi töresi,
özellikle babalık hukukunun girişinden sonra yavaş yavaş önce hoş
görülen, sonra hak olarak istenen, en sonra da gasp edilen bir kalıtım
durumuna gelir; soydan geçme krallığın ve soydan geçme soyluluğun
temeli kurulmuş bulunur."* (13)

Önemli olan, servet birikiminin doğrudan bir erk aracına dönüş-
müş olmasıdır. Bu erk , töre doğuracak ve tüm insanlığı kendi doğur-
duğu törelere ya da dine bağımlı kılacak kadar güçlüdür:

*"Yaşlı erkekler, kendilerine, kadınlarda ya da başka her türlü
servet üzerinde en büyük pay ayrılmasını sağlayan bir otorite ve pres-*

tije sahiptirler. Fakat özellikle Amerika'da bu ayrıcalıklar çoğu kez bazen hatırı sayılır bir servet biriktirebilen kalıtımsal şeflerin tekeline geçmiştir...Şimdi kendini savaş şefi olarak sivrilmiş olan bir kimse, otoritesini sığır ya da hizmetçiler biçimindeki serveti ile sağlamlaştı-rabilme olanağına sahiptir. Bu servet oluna geçtiğinde, servetin sağ-ladığı otoritede oğula geçerek kalıtımsal hale gelebilir. Fakat bir kral haline gelebilmesi için... kutsal kılınması gerekir." (14)

Mitik gelenekler ve dinsel ayinlerle oluşturulan bu kutsallaştırma, krallığın oluşumu ve devamı için zorunludur. Bu, toplumsal evrimde farklılaşmanın da önemli bir aşamasını oluşturacaktır. Bundan sonra kral ya da krallık için önemli olan, bu kutsallığın korunması için gerekli ve zorunlu adımların atılması, önlemlerin alınmasıdır. Bilgi ile sihirseldüşünceden dinsel düşünce aşamasına geçen topluluk ya da toplumlar da bu önlemler, tümüyle dinsel argümanlarla desteklenir olma özelliğini de taşıyacaktır. Bu desteğin ulaştığı en üst nokta ise; krallığın tanrı adına olduğudur ki, bu da tanrı krallık denen insanlığı yüzyıllarca hapsedecek bir kültürel olgudur. Kral, ya tanrının insanlar arasındaki aracısı ya da onun doğrudan insan görünüşündeki halidir. Ancak gerçekte önemli olan tek şey krallığın mülkiyetini korumasıdır ve bu koruma-kollama tanrı adına yapılmaktadır. Çünkü mülk tanrı tarafından tanrı adına krala verilmiştir. Örneğin ölümsüzlüğün anahtarı artık tanrı adına bu görevi üstlenen kralın elindedir ve bu anahtara sahip olabilmenin koşulu, vergilendirmeden köleliğe bir dizi mülkiyet ilişkisinde edilgen olmaktan geçer. Bu ilişkiler ya da bu edilgen, ancak dinsel düşüncenin bağlayıcılığındaki bu kabulleniş, mutlaklığın daha da sağlamlaşması ve katılaşmasına neden olabilir. Artık tanrılar alemi tümüyle insanlığın dışında, ne var ki bir o kadar da ulaşılmaz ve katı haldedir:

"Yöneticilerin mutlak yöneticiler durumuna gelmeleri, mitoloji alanına yalnızca kendilerini tanrılaştırmalarıyla yansımış değildir. Bütün tanrılar aleminin başlarında bir yüksek tanrı bulunan bir imparatorluk olduğuna, gittikçe daha çok inanılmaya başlanmıştır." (15)

Farklılaşmanın ideolojileştirilmesi süreci böyle devam ederken, bu ideolojinin insan açısından en önemli işlevi -tabii ki olumsuz bağlamda- farklılaşmanın, mülkiyete el koyma hakkını beraberinde getirmesini sağlamasıdır. (Burada mülkiyet i alabildiğine geniş kapsamlı düşünmek zorundayız; malımızdan beynimize kadar):

"Gerçekte bu sorun eski taş çağında sürüden ilk sihirbazın ortaya çıkışıyla ufukta belirmiş, tunç çağında tanrı-kralların ve savaş beylerinin (topluluktan biri olma durumundan çıkıp) bireyliğe ve ruh a kavuştukları zaman açıkça fark olunur bir duruma gelmişti. Fakat tam olarak ancak korsan kâptanların, gemi sahibi tacirlerin, para cambazlarının ve tiranların demir çağı toplumunda doğmuştu." (16)*

Tarih boyunca gelişen bu süreci, yabancılaşma olarak da adlandırabiliriz. Çünkü yönetim olgusunun kendisinin hem yönetilenler hem de yönetenler açısından bir yabancılaşmayı beraberinde getireceği kolaylıkla anlaşılabilir bir durumdur. Yönetilenler açısından yabancılaşmanın iteleyici unsuru emekten uzaklaşma olarak tanımlanırken, tümüyle insanlar arası ilişkilerde yabancılaştırıcı bu durumdan erk sahibi yönetenlerde payını alacaktır. Yönetenler ise bu durumda Marx'ında tanımladığı gibi *"kendi öz erklğini görecekt ve onda insanal bir varoluş görünüşüne kavuşacaktır."* (17) Bu nedenle sınıflaşma ya da kimilerinin dediği gibi uygarlaşmada, yönetim erki, mutlaka tanrının ya da onun adına bu erki kullananların elinde olmak zorundadır:

"Uygarlaşmayla bu dünya görüşünün başına birde tanrı geçirilince siyasal ideoloji şu biçimi alır: Topluluk tanrının sürüsü, yönetici

* Tunç çağında tanrı kralların ruha kavuştuklarını okumak Robert Michels'in ünlü oligarşinin tunç yasası çarışımını yaptı: örgütlerdeki merkezileşme ve tutuculaşma, örgütün varlığının sürdürebilmesi için gerekli katı bir düzeni ve ideolojinin geliştirilmesini zorunlu kılması, tüm örgütlenmeleri kapsayacak şekilde geliştirilebilir. Hiç kuşkusuz bu yasanın temeli insanlık tarihinde örgütlenmeler ortaya çıktığında atılmış olmalı!

tanrının çobanıdır. Çoban sürüye iyi davranmalıdır ve sürüyü iyi yönetmekte tanrıya karşı sorumludur. Böyle bir ideoloji, yöneticiyi yönetenlerin üstüne çıkarmasıyla, ancak yönetimin yönetilenlerin de yararına olması koşulunu getirmesiyle ve yöneticiyi tanrıya karşı sorumlu kılmasıyla yetkin bir siyasal ideolojik modeldir." (18)

Böylece, reaya* tanımlaması ile desteklenen bir erk sahipliğinin de ideolojik altyapısı oluşturulmuş olmaktadır. Bu kuşkusuz günümüze değin devam eden bir anlayışında ifadesidir. Yıl içinde yedi yüzüncü kuruluşunu devlet törenleri ile kutladığımız Osmanlının tavrı, bugünü algılamamızı kolaylaştırır:

"Daha başlarda Orhan Gazi'ye kardeşi Alaaddin'in şöyle dediği rivayet edilir: Bu ülke senin hakkındır. Buna çobanlık etmeye bir padişah gerek ki memleketin işlerini görüp başara. Devletlilerin anlayışına göre devlet, tanrı tarafından padişaha ihsan edilen bir şeyken, onların yönetmek durumunda olduğu toplum (reaya) bu dünyanın basit yaratıklarıdır." (19)

Tekrar gerilere dönerek devam edelim: Görevi din adamlığından savaşlarda komutanlığa dek uzanan ilkel toplulukların başkanları, artı ürün birikiminin yarattığı güçle şeflenmiş ya da liderleşmiş ve bu süreç sonunda var olan güç, nitel dönüşüme uğrayarak artı ürünü zorunlu kılacak zor'a sahip olmuştur. Mülkiyet birikimi, toplumsal eşitsizliğin oluşumunu bir yerde zorunlu kılmıştır. Aynı anda gelişen bu ikili durum, başkanlık ya da şeflik yetkesinin bu mülkte sahiplenme dürtüsünü desteklemiş gibi görülebilir. Şenel'in dediği gibi ekonomik güç tinsel güce dönüşmüş ve bu noktada devletin ikna gücü ya da zor işin içine dorudan katılmıştır. Ya da daha kestirmeden bir tanımlamayla devlet oluşmuştur. Sorun erkin ve erk kurulan mülkiyetin korunması

* reaya ya da aynı anlama gelmek üzere raiye; hükümdarın egemenliği altında halk anlamına gelmekle birlikte bu kelimelerin diğer anlamı da "otlayan hayvan sürüsü"dür.

ve bu bağlamda devamlılığın sağlanmasıdır ki bu -içeriği değişse de niteliği aynı kalacak- dinselikle olanaklı olacaktır:

"Devletin ikna gücü şefliğin kalıtsallaşması ile, ata kültü yoluyla ölen atalara saygı biçimine; sınıflaşmanın doğuşu ile, ilkin ataların tanrılaştırılması ve tanrıların zamanla soylu sınıflarla ilişkilerini kesmeleri sonucunda, saf din yoluyla, tanrılara saygı ve minnet biçimine dönüşecektir... Mülkiyetin mirasla oğula geçmesi, şefin siyasal erkinin temelindeki gücün de oğula geçmesi demektir. Böylece mülkiyetle birlikte siyasal erk de geçirilmiş olur. Kalıtsal şeflik, yani krallık oluşmuş, hanedan kurulmuştur." (20)

Bundan böyle krallığın ve hanedanlığın tanrısal görüntüsünün var olan bütün yapılarla desteklenmesi, devamı için bir zorunluluk taşır. Kral tanrının temsilcisi ise, kurulan hanedanlık ve onun içinde yaşadığı kent bilinebildiği kadarıyla evrenin yeryüzündeki görüntüsü olmak zorundadır. Zigurat modeli evren yapılanması neredeyse bin yıllarca varlığını koruyacaktır. Bugünkü emekçilerin yerini, ilk devletlerde "zorunlu reaya" alır. En alttakiler için bunun bir yük oluşturmaması ise, bu modelin tanrısallığı vurgusu ile korunmaya çalışılmaktadır:

"Şimdi yalnız tapınak külliyesi değil, bütün şehir kozmik düzenin dünyadaki taklidi olarak kavranılmaktaydı. Rahipler, savaşçılar, tüccarlar ve köylülerden oluşan fazlasıyla farklılaşmış, karmaşık biçimde örgütlenmiş toplum, din işlerinde olduğu kadar dünyevi işlerinde de evren (makrokozmos), toplum (mezokozmos) ve bireyin (mikrokozmos) mükemmel uyum içinde birleştiği bir tür büyüsel ahenk oluşturduğu düşünülen astronomik esinli matematiksel bir kavrayış çerçevesinde yönetilmekteydi." (21)

Bu "kavrayışında" günümüze dek varlığını sürdürdüğünü biliyoruz. Örneğin; her sistemin kendi mimarisini yaratması zigurattan bu güne sarkan kültürel bir devamlılığı tanımlar. Kuşkusuz bu durum, sistemin doğrudan onanmasını içeren argümanlarla ancak var olabilir. Sorun; erkin, dinsel ideolojik değerlerle desteklenmesidir ki, bu daha

önce belirttiğimiz yabancılaştırmadan oldukça önemli ölçüde destek bulur. Çağdaş toplumlarda bile "dindışı" insanın çok azınlıkta olması, erkin erksel nedenselliğinin vurgulanmasında çok önemli bir araç olan din unsurunu kullanmasına yol açar. Evrenin merkezinde tanrı tarafından yükümlenmiş kralın varlığı düşüncesi, diğer taraftan doğrudan yeni ve çağına uygun dinlerin oluşumuna da yol açacaktır:

"Bu aynı merkez simgeçiliği başka kozmolojik imge ve dinsel inanç dizilerini de açıklamaktadır; biz bunların içinden yalnızca en önemlilerini akılda tutacağız: a) kutsal kentler ve tapınaklar dünyanın merkezindedirler b) tapınaklar kozmik dağın karşılığıdır ve bunun sonucu olarak Yeryüzü ile Gökyüzü arasındaki en mükemmel bağı meydana getirmektedirler c) tapınakların temelleri alt bölgelere derinlemesine dalmaktadır." (22)

Kozmik dağın karşılığı olarak algılanan ve dünyanın merkezinde bulunan tapınak, aynı zamanda kralın mekanıdır:

"Kentın tapınağındaki sangu (rahip, din adamı) ya da nubanda (vekilharç) kentteki en önemli tapınak topluluğunun kamu yönetimi önderiydi. Onun kentın siyasal önderi durumuna gelmesi, hiç de olmayacak bir şey değildi. Ama böyle bir durumda, bir yöneticinin haklarını ve yetkilerini ele geçiren memur, laik bir titr olan lugal yerine, kent tanrısına bağımlılığını belirten ve üstü örtülü olarak toplumu tanrının rızasıyla yönettiğini belirten bir titr aldı. Bu titr en doru olarak vali (governer) -yani tanrının valisi- biçiminde çevrilebilecek ensi idi... Teolojide, kişisel yönetim, yöneticiyi tanrının seçip atadığı yolunda bir kuramla desteklendi ve bu kuram, Asur imparatorluğunun sonuna kadar krallığın dayandığı temeli oluşturdu..." (23) *"Kral kolunu kaldırır, dünyanın ekseninin yükselişini simgeler.(axis mundi) Kral kutsal yağ süründüğünde, tahtın üstünde ayakta durur, kollarını yukarıya kaldırmıştır. Böylece, Yer'in göbeğinde -yani dünyanın merkezi olan tahtta yerleşmiştir ve bir ucu Gök'e değen kozmik eksenı temsil eder... kral bir bakıma bütün kozmos'un dengelilik, verimlilik ve gönencinden so-*

rumlu duruma gelmiştir. Bu da evrensel yenilenmenin, kozmik ritimlere değil de kişilere ve tarihsel olaylara bağlı olduğu anlamına gelir." (24)

Küçük çapta, ancak çağın insanı için göreceli bir büyüklükte olan "yeni dünya düzeni"de böylece oluşturulmuş olmaktadır. Bu düzen Dünyayı yaratan tanrı ile insanlar arasındaki iletişimin sağlanması amacıyla tanrısal varlıkların insanlarla ilişki kurması şeklinde organize edilmiştir ki *"az çok unutulmuş olan bu deus otiosus un (ilgisiz tanrı) yerini, değişik tanrısal varlıklar almıştır; bunların ortak noktası insana daha yakın olmaları, ona daha dolaysız ve daha düzenli bir biçimde yardım etmeleri ve işkence yapmalarıdır."* (25)

Bu durum "uygarlıkların yeşerdiği tüm toplumlarda hemen hemen benzer özellikler gösterdi:

"Ülke yönetimi tanrının verdiği krallık erkinin gücüyle yürütülmüştür. Firavun, ülkeyi esinlenmiş kararlar biçiminde formüle edilen kararnamelerle yöneten bir hukuk kaynağı idi... Kralın kararları hukuk kaynağı olunca, yasalara ve yönetmeliklere duyulan gereksinim çok azalmaktaydı." (26) (Her darbe ya da iktidarın zorla alımı sonrası yasa ve yönetmeliklere duyulan gereksinimin azalması ya da onların hiçe sayılması bu ekseninde tekrar ele alınabilir!)

Kralın sözlerinin dorudan hukuk kaynağı olması mekanın simgelliği ile de bir ideolojik araç olarak desteklenmek zorundaydı. Bu durum, mekanın kendisinin bir simge olmasının yanında, makrokozmosu tanımlayan bir dizi simge ile de donatılmasına yol açmıştır. Öyle ki, bu donanım bugüne kadar varlığını korumuş ve anlamı neredeyse hiç değişmemiştir; günümüze doğrudan kalmayan büyüsel unsurları bir kenara bırakırsak (!), krallık asası, krallık tacı, koltuk ve merdiven ilk anda aklımıza gelenler. Unutulmasın ki değişim sadece şekildedir, niteliği ve kapsadığı alan şekli ne olursa olsun aynı kalmaya devam etmiştir. Ve kuşkusuz bunlarında, tıpkı iktidar gibi, krala tanrının bir lütfu olduğu düşüncesi simgelere bir güç kazandırmış ve bu güç sim-

geler üzerinden iktidar gücünü pekiştirici bir işlevde görmüştür. Bu işlevin yerine getirilmesinde en önemli unsuru mitoslar oluşturur. Zaman geçip de kralsız günler unutulmaya yüz tutunca krallığın ya da ulu önderliğin yalnızca, bugünün ya da yarının değil dünün de hakimi olduğunun şiddetle vurgulanması gerekiyordu. Mitoslar bu bağlamda bir geçmiş yaratma çabası olarak da ele alınabilir. (tabii burada onların asıl özelliklerini ve kültürel bilimsel değerlerini yadsıyor değiliz, Yalnızca erkin tanrısallaştırılması-mutlaklaştırılmasındaki rolüne değinıyoruz.) Samuel H. Hooke un sınıflamasıyla, *"bir göreneğin, bir adın, ya da hatta bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel açıklamasını sunan orjin mitosları ya da bir halk kahramanının doğuşuna ve yaptıklarına bir gizem ve tansık hava veren"* prestij mitosları bu anlamda ilk etkin ideoloji yazınları olarak ele alınmalıdır. (27) Çünkü önderliğin ululaştırılması ancak bu şekilde geçmişten gelen tanrısal bir ilişkinin tanımlanmasıyla sağlanabilirdi. Okuyucunun burada tarih bilgisini zorlayarak, iktidarı ele geçirdikten sonra, geçmişte kalanları ya da tarihi yeniden ve "kendi okuyuşuyla" yazmaya çalışan liderleri ve onun "tarih yazıcılarını" anımsaması, konumuzun günümüze aktarımı açısından oldukça keyifli olacaktır.

Önceden değindiğimiz bir olguyu tekrar anımsatmak gerekiyor: nedenselliğini tanrısından ya da ilahi güçlerden alarak oluşan çok sayıdaki devlet ya da kent devlet için yeni sorun, hangisinin tanrısının ya da hangisinin tanrı tarafından görevlendirilmiş kralının daha güçlü olduğu? Doğal olarak burada işin içine silahlar giriyor. Daha önce kent halkının tebaa olmasını sağlayan bu önemli güç (güçlerden biri) şimdi, komşu kent ve kentlerin egemenlik altına alınmasına aracılık edecekti. Bundan sonraki süreç ise, ele geçirilen kentin tanrısını ya da kralını ortadan kaldırmak ve hakim tanrı ya da tanrı tarafından görevlendirilmiş kralı egemen kılmaktı. Bu tarihsel dönüşüm boyunca çok sayıda kral, daha az sayıda olmamak kaydıyla tanrı, yer değiştirip durdu.(28) Ve artık, ilk büyük uygarlıklar oluştuğunda, tanrıları da en az onlar kadar büyüdü. Ve büyüyen tanrılar, monarkları daha kutsal, daha ulu ve

çok daha büyük erklerle donatarak, insanlar karşısında onları çok daha güçlü kıldı!

"Kral Ziusudra/ Anu nun ve Enlil in önünde yerlere kapandı, Anu Enlil hoş davrandılar Ziusudra ya/ Ona bir tanrının ki gibi sonsuz yaşam verdiler/ Bir tanrının ki gibi sonsuz soluk indirdiler onun için/ sonra, Kral Ziusudra nın/ Bitkiler dünyasının ve insanlığın soyunun adını sürdüren kişinin/ Karşı taraftaki ülkede, dilmun ülkesinde, güneşin/ doğduğu ülkede oturmasını saladılar."

"Kral üçüncü Tutmonis göe çıktı/ Güneş kursu ile birleşti/ Tanrının bedeni onu, yarattığını içine aldı/ Ertesi sabah tan yeri ağardığında/ Güneş kursu parlayarak göründü/ Gök aydınlandı/ Kral ikinci Amenhotep babasının tahtına oturtuldu." (29)

VI.

"Uygur dünya"da krallıkların hangi argümanlarla yola devam ettiklerine bakmadan önce, günümüze kalan "ilkel"* topluluklarda şef olgusunun hangi biçimlerde sürdüğüne kısaca bakmak gerekiyor. Bu bize aynı zamanda, aradan yüzyıllar geçmesine ve birçok farklı uygarlıklarla karşılaşmalarına rağmen, ilkelerin fetiş ideolojilerinde değişmezliğin nedenleri hakkında bir ipucu da verebilir. Kuşkusuz onların da dünyaya ve evrene ilişkin kavramlaştırmalarında önemli değişiklikler olmuştur. Ancak antropoloji biliminin yaptığı saha çalışmaları, şef-

* Bugün ilkel kavramı daha çok emperyalist yağmanın, yadsımanın ve imhanın aracı olarak kullanılıyor ve ne yazık ki bu kavramı emperyalizmle bağdaştıran antropoloji bilimi. İlkel'i insanlık tarihinin belirli aşamasını ve günümüzdeki, - ne mutlu ki - uygarlaşmamış toplulukları tanımlamak için kullandım. Sanılmasın ki ilkel dediklerimizin kültürel yapılaşmaları bizden geri!

lik kurumunda ve tapınçlarında fazla bir değişiklik olmadığını ve özellikle de ilkel ideolojinin temel araçları sayabileceğimiz simgeleştirmenin birkaç ufak ayrıntı dışında önemli değişikliğe uğramadığını gösteriyor. Kuşkusuz bu Freud'un da yaptığı gibi, daha ufalmış bir dünyada tümüyle korunma güdüsü ve ulu bir koruyucudan şefkat beklentisi ile açıklanamaz. Ancak bu yinede şefliğin fetişleştirilmesinde önemli bir insancıl durum olarak ele alınmalıdır. Bu nedenlerle tek tanrının zorunluluğunu ve koruyucu baba kavramının bu bağlamda ele alınabilecek bir kurum olduğunu ileri süren Freud sözlerini şöyle tamamlar:

"Yani şunu demek istiyoruz ki, bir tek büyük Tanrı'nın bugün var olduğuna değil, tersine ilk çağlarda bir kişinin yaşadığı ve o vakitler insanların gözüne aşırı önem ve büyüklükte görünen bu kişinin sonradan insanların belleğinde Tanrılık aşamasına yüceltilerek dönüp geldiği inancındayız." (30)

Freud'un bu satırları yazarken yaşadığı çağın krallarını ve şeflerini dikkate aldığını söylememek neredeyse olanaksız. Dolayısıyla, kişiyi tanrılaştırma yalnızca eski çağlarda olup biten bir olgu değil. Ne var ki bu durum, uygarlaşma ile birlikte ortaya çıkan şekilsel simge değişikliklerinin de desteği ile kendisini gizlemeyi kimi zamanlarda başarabilirken, günümüzün ilkelleri, sanıldığının aksine yaşamlarını daha net çizgilerle ortaya koyduklarından, durum bir kültürel unsur olarak açığa çıkıyor.

"Uygur" toplumlara geçmeden antropoloji yazınından seçilmiş birkaç örnekle günümüz ilkellerine bakalım:

Polinezya* yerlileri üzerine geniş saha çalışmaları ile tanınan fonksiyonalist antropolog Malinowski, ilkellerin dini olarak ele alınabilecek mitlerin bu topluluklarda kişilerin ya da kabilelerin diğerlerine

* Polinezya: Pasifik'te bir ada grubu

göre daha ayrıcalıklı konuma gelmesini sağladığını gösteriyor. Örnek olarak izlediği toplulukta rütbe, bir mitin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan totemin belirleyiciliğine bağlı olarak gelişiyor. Rütbe yüksekliği o topluluğun -dolayısıyla o topluluğun şefinin- etki alanının genişliğini de etkiliyor. Erk toplum ilişkisinin ötesinde erkin devamlılığının sağlanmasında, mitin o anda yaşayan bir unsur olduğu gerçeği de çok uzağımızdaki bir toplulukta farklı bir şekilde kendisini göstermiş oluyor:

"...mitte gerçekten önemli olan, geçmişe dönük hep bugüne ait canlı güncelliktir. Mit ilkeller için ne kurmaca bir öykü, ne de ölü bir geçmişe ait haberdur; o, hala kısmen yaşayan büyük bir gerçeğin canlandırılmasıdır. Yasasının ve ahlakının ilkellerin toplumsal yaşamında hala egemen olmasıyla canlı kalır. Mitin özellikle toplumsal bir gerilimin bulunduğu yerde göreve çıktığı açıktır, rütbede ve güçteki büyük farklılıklarda, üstlük ve tabilikte ve hiç kuşkusuz derin tarihsel dönüşümlerin yaşandığı yerde." (31)

Böylesine bir ideolojik bağımlılığın, mitin zedelenmesi ile çöküşe geçmesi de kaçınılmaz olarak görülüyor. Mitler, dinler, ideolojiler arası tüm çatışmaların ana hedefi, bu bağlamda diğerini çökertecek argümanları ortaya çıkarmak olarak ta ele alınabilir. Bu süreç, diğer taraftan, tarihin oluşumunu da belirleme özelliğine sahiptir. Çünkü temel bir çatışmanın kendisidir. Malinowski'nin yukarıdaki paragrafının bazı kelimelerini -anlam olarak aynı kalmak kaydıyla- değiştirdiğimizde, günümüze uyarlanmış bir metin elde edebiliriz. Toplumsal gerilimin bulunduğu yerde göreve çıkan mit birebir kendisine bağımlı bir erk aracı yaratmakta gecikmez. Böylece birey ya da bireylerden oluşan topluluk bu mit'le tanımlanan görevi üstlenen araçlar olarak, diğerleri üzerinde de erk ya da zor kullanma hakkının sahibi olacaklardır. Bu şekilde yükümlenmiş kişi ve kişiler bu hakka sahip oldukları andan itibaren mit'in görev aracı değil dorudan mit in öznesi ya da mit in kendisi olurlar. Kuşkusuz bilinmez ve artık unutulmuş geçmişten

alınan güç, reaya konumuna indirgenmiş ve hep öyle kalması istenen diğerleri için baş edilmesi zor özellikleri içerir. Öz aynı kalmak kaydıyla sürekliliği, ve bu süreklilik içinde yenilenebilir olması, diğerlerinin gözünde bu olgunun vazgeçilmezliğini ya da zorunluluğunu vurgulayan önemli bir özellik olarak kendisini gösterir. Böylece ortaya çıkan yabancılaşma, erkin nedenselliğinin sorgulanmasını ve ona karşı direnilmesini kesin bir şekilde engeller. Bugün mülkiyetin bir mit olarak sunulmasını bu kapsamda ele almak olanaklıdır. Korunması zorunlu olan mülkiyet miti onu korumakla görevlendirilenlerin ya da bu görevi üstlenenlerin başlıca dayanağıdır ve bu görevi üstlenenlerde tıpkı pasifik yerlilerinde olduğu gibi güçlerini ve dolayısıyla varlıklarını bu mite borçludur.

"Sözün kıtası, mitin işlevi geleneği daha güçlü kılmaktan, ona daha büyük bir saygınlık ve değer vermekten ibaret olurken onu daha doğa üstü bir niteliğe sahip daha yüksek, daha iyi bir başlangıç gerçekliği düzeyine çıkarıyor. Demek ki mit tüm uygarlıklar için kaçınılmaz olan bir harç oluşturuyor. Daha önce gördüğümüz gibi sürekli bir yenilenme yolundadır; tüm tarihsel değişimler yeni bir mitolojiyi doğuruyor ama bu tarihsel olguya dolaylı olarak bağlanıyor. Mit mucizelere gereksinim duyan canlı bir inancın, daha öncekilere gereksinim duyan toplumsal bir durumun ve bir cezayı gerektiren moral bir kodun değişmez alt-ürünüdür." (32)

Burada tekrar anımsatılması gereken önemli bir nokta, mitlerin erksel işlevselliğinin ancak insanların yabancılaşması ile bağlantılı olduğu ve bu işlevselliğin niceliğinin bu yabancılaşmanın niteliği ile do ru orantılı olduğudur.

Sürekliliğin sağlanması zaman bağımlı bir unsur olduğundan bu ideolojik yapılanmanın en önemli hedefinin, tümzamanlı argümanları sunması ve kesintisizliğin sağlanması olduğu düşünülmelidir. Bir kralın yerini diğerinin alması, bir liderin yoksunluğunun aynı mite yaslanmış başka bir lider yaratılarak telafi edilmesi ya da bir önderin yok

olan vücudunun, onun etrafında yaratılan efsanelere, ululuğa sırtını yaslayan ve buradan erk gücü almaya çalışan ikincil önderlerle yerine konulmaya çalışılması... Ama ne olursa olsun hep -az ya da çok- mitle korunmaya çalışılanın elinde olması...

Kaptan Cook'un 19.yüzyılda Pasifik yerlilerince önce tanrı-kral ilan edilmesi ve ardından öldürülmesi yukarda ele aldığımız şekliyle, olayı ilkel topluluklar kapsamında örnekler. Cook'un kaderi bir rastlantı eseri yerliler için mitik değeri olan mevsimsel dönüşüm günlerinden birinde adaya ayak basması ile başlar. Dıştan dahil olma ile Cook'un elindeki yeni zenginlikler bir araya gelince başkası da beklenebilir zaten. Çünkü yerliler için önemli olan, geçmiş belirsiz mitik kurgunun sürekliliğinin sağlanmasıdır. Mevsimsel döngü yinelenen bir kutsallığı da simgeler, kutsallık kişilere aktarılır -tıpkı dört beş yılda bir yaptığımız seçim adı verilen sandık kut törenleri gibi!-. Ne var ki Cook'un kabile kralı ile olan ilişkisi ve yeniden ortaya çıktığı tarihin geçen seferkinin aksine talihsiz olması, yinelenen mitik kurguyu, kıracak bu da Cook'un, kendisini tanrı ilan eden yerlilerce öldürülmesiyle sonuçlanacaktır.

"Demek insan, bir tür dönemsel tanrıya kıyış yoluyla yaşamayı sürdürmektedir. Ya da tanrı, insan varoluşunun nesnelerinden, toplum yaşamında çalma ve yeğlinliğe karşılık gelebilecek tanrıya saygı edimleriyle ayrılır." (33)

Bu durum diğer taraftan mitik baskılara karşı topluluğu korurken, aynı zamanda yenilenebilir özelliği nedeniyle mitik erki insana karşı korur. Sömürgeci yayılcılığın "tanrılarında" olan Cook'un bu bağlamda, sömürgeleştirilen yerlilerce tanrı-kral ilan edilmesi ve ardından öldürülmesi ise tarihin bir paradoksudur!

Aynı sürekliliği birçok araştırma bulgularından yola çıkarak örnekleyebiliriz. Sürekliliğin sağlanmasının korunma işlevini yerine getirmesi, topluluğun yaşamını en geniş kapsamıyla ilgilendiren bir konudur. Örneğin, doğal kıtlıkların nedeni olarak kralın görülmesi ve öl-

dürölerek yerine -tabiği ki krallığın sahip olduğu aç kalan insanların ona ilişmesini engelleyerek mülkiyeti koruyan- bir başka kralın geçirilmesine sıkça rastlanılır.(34) Buradan yola çıkarak; mit yerine ideolojiyi, krallık mülkü yerine de sermayeyi koyarak sık yinelenen rejim içi dönüşümlerin tarihsel süreçteki yerini de görebiliriz. Kral mülkü korumak üzere atanmakta ya da seçilmekte, kimi zamanda tepeden inmektedir, ne var ki zor kullanımının niteliği hiç değişmemektedir. Sorun, ilkelerin yaptığı gibi; ölen kralın nefesinin emilerek gücünün kazanılmasından hiç de farklı olmayan yöntemlerle çözülebilmektedir. Kral ölmeden ya da kutsallık bütünüyle çökmeden bu güç bir başkasına aktarılmalıdır. Önemli olan onun kutsal görevlerini yerine getirebilecek kadar -ya da ideolojinin işlevliliğini sürdürebilecek kadar- güçlü olması, en azından topluluk için öyle görünmesidir. Böyle bir olasılıkta kral öldürülebilir. Kimi zamanda kralın gücü mevsimsel döngülere bağlanır. Örneğin bir yılla sınırlanabilir. Sürenin sonunda kendi isteği ile ya da zorla uzaklaştırılarak sağlıklı bir iktidar yeniden kurulur.(35) İlkelerde bu, mit tarafından görevlendirilen kişi ya da kişilerce yapılır. Kuşkusuz günümüzde de aynı yöntem izlenmekte ve önemli bir erk aracı haline gelen medya baş aktörlüğü üstlenmektedir. Belirli aralıklarla yinelenen seçimler ya da ardı sıra gelen darbeler: ne iktidarın özü ne de sömürülenler değişir!

Sorun kurgudur! İdeolojinin erk sahiplerince yeniden kurgulanması -bu kurgu kendisini yeniden üretmesi için gerekli koşulların hazırlanmasını içerir- ve bu kurgu ile "kralın" -ister seçimle gelsin ister darbe ile- uyuşmaması, onun sonunu hazırlar ve bu son sıradan bir emeklilikle, de jure ya da de facto suikast arasında bir yerededir. Bu aynı zamanda kralın korunmasıdır, çünkü kral burada kişiden çok kutsal bir kurum olarak ele alınmaktadır. Böylece krallığın korunması tanrının ya da devletin korunmasıyla da eş anlamlıdır. Kralın tebaası da bu şekilde kendine, kendisi için yabancılaştırıcı bir unsuru yeniden üretmek katkıda bulunmakta (!) tanrı-krala bağlı varlığını ve geleceğini bir şekilde garanti altına almaktadır.

"Kralları eğer tanrılarıysa, koruyucuları olduğunu göstermek zorundadır, diye düşünürler; ve artık kendilerini korumak istemediğine göre de, bu işi yapmaya daha istekli başka birine yerini bırakması gerekir. Fakat, kendisinden beklediklerini yerine getirdiği sürece, ona gösterdikleri ihtimamın sınırı yoktur, ve onu da aynı gayretle kendi kendisine ihtimam göstermek zorunda bırakırlar." (36)

Niteliğini kaybeden örgütsel ya da devletsel gücü azalan, ya da "ulu önder" olamayacağı anlaşılan liderlerin, şeflerin ya da kralların iktidardan uzaklaştırılmaları bir gerçekliktir. Sorun erkin ya da ege-men gücün kendisini korumak için yaptığı toplumsal deneyler değil insanların bir ulu öndere gereksinim duymalarının sağlanmasıdır. Ya da tapınmanın gereksinim olduğu sürece devam etmesi!

VII.

Danilevsky'den Toynbee'ye "organizmacı" olarak ta tanımlanan toplum bilimciler ve tarihçiler, devletlerin, krallıkların ya da imparatorluklarında tıpkı canlılar gibi doğacağını, gelişip büyüdüktan sonra yıkılacağını-öleceğini ileri sürerler. Devlet varlığının canlı organizma ile özdeşleştirilmesi, bir metafor olarak yaklaşımın da ötesinde, onu tanrısal bir varlık olarak kutsallaştırıcı yaklaşımları da içerir. Bir doğa yasası olan doğum ve ölümün, devlet gibi soyut bir kavrama yüklenmesi, onun da tıpkı yeryüzündeki tüm canlılar gibi tanrısal bir gücün yaratıcılığı bağlamında ele alınmasını getirir. Böylece erk devlet için, devlet ise tebaa için bir yazgı olacaktır. Kral bu dizgede yalnızca yazgılardan doğan zorunlu yasaların tanrı adına uygulayıcısıdır. Öyle ki bu "uygulama işi", daha öncede söz ettiğimiz gibi erk sahibinin alabil-diğine yabancılaşmasını mutlak olarak beraberinde taşır (ne var ki ezilenlerden çok farklı bir şekilde!):

"Başkan olan kimse de, baskı gücünü ortaya koyarak, halkı kendisine boyun eğdirme ve halka hükmetme işini, başkalarının kendisiyle

paylaşmaya kalkmalarını önler. Başkan olduğu zaman tanrılaşma huyu belirir insanda. Bu huy zaten insanın doğal yapısında vardır. Kaldı ki devlet politikası da hükmedenin tek olmasını gerektirir. Çünkü hükmeden çok olursa kamu düzeni bozulur. Eğer yerle gökte, Tanrıdan başka tanrılar olsaydı, yer ve göğün düzeni bozulurdu...(Enbiya Suresi 32)... Sonuç olarak başkan, gücü yettiğinde tek egemen olarak bulunur devletin başında. Egemenliği topluluktan hiçbirine bırakmaz... O zaman başkan, egemenlik yönünden ulu olmakta tek kişi olur. Başkalarının bu ululuğu kendisiyle paylaşmasına izin vermez." (37)

İbn-i Haldun ne ilk ne de sonuncuydu. Yüzyıllarca önce, daha tek tanrılı egemen dinler nüve halindeyken yaşayan birçok düşünür, devletlerin, sitelerin ya da krallıkların geleceğini tartışırken, tanrısallaştırmanın önemini dile getiriyor ve bu tanrısallaştırmayı ideoloji haline getirecek araçları araştırıyor ve sorguluyorlardı.

İÖ 4.yüzyılda yaşayan Platon için sorun yaratılışla birlikte başlıyordu. İnsanlar daha doğarken önderliğe yazgılıydılar Platon'a göre. Toplum için önemli olan kendisine önderlik edecek kişiyi araştırıp bulmaktı. Bu aynı zaman da önderinde göreviydi, çünkü devlette devamlılığın sağlanması, tanrının gücünün ya da mutlakîyetinin pekiştirilmesi anlamına da gelmekteydi:

"Sizi yaratan tanrı, aranızdan önder olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar... Tanrı, her şeyden önce, önderlere, doğan çocuklara iyi bekçilik etmelerini, içlerine bu madenlerden hangilerinin katılmış olduğunu dikkatle araştırmalarını buyurmuştur... mayasında demir ya da tunç katışık olanların önderlik edeceği gün şehrin yok olacağını Tanrı buyurmuştur." (38)

Önderlik için oldukça pragmatik olan bu yaklaşımla, önderin tebaasını altın özlü olduğuna ikna etmesinin kolay olduğunu görüyoruz. Günümüzde ikna gücü ya da doğuştan karizma gibi birtakım garip kavramlarla nitelemenin temelinde ya da kriz veya "kritik" durumlarda eski önderlerin soyundan gelenlerde umut aranmasında buna ben-

zer bir düşünce mi yatıyor diye de düşünmeden edemiyoruz. Ne var ki bu bağlamda Platon'da dikkat çeken unsur, tüm kavramların alabildiğince soyut olarak ele alınıyor olması. Çağdaşı sayabileceğimiz Aristo da konuya benzer bir retoriği kullanarak yaklaşıyor ve bir adım daha ileri giderek üstün yetenekli insanlar için eşitlik gibi bir kavramın ele alınamayacağını, hatta bu kişilerin devletin bir parçası dahi sayılamayacağını, onların doğrudan devletin üstünde olması gerektiğini ileri sürüyor. Tıpkı Platon'un altın özlü insanları gibi, Aristo'nun bu üstün insanları önderliğe yazgılıdır:

"Erdem ve siyasal yetenekçe o kadar üstündürler ki, onları geri kalanlarla yalnızca eşit olmaya layık görmek adaletsizlik olur. Böyle birisinin insanlar arasında bir tanrı sayılması akla yatkındır. Amacını tartışmakta olduğumuz yasama kararları, açıktır ki bu gibi durumlara ilişkin değildir; çünkü yasalar doğum ve yetenekçe eşit olanları balar; bu olağanüstü kişileri yönetebilecek yasa yoktur." (39)

Ve bu niteliklere sahip kişinin iktidarı tümüyle kullanması, yani "monarşi", Aristo'ya göre neredeyse tek iyi yönetim şeklidir. Kuşkusuz bu görüşleri ile Aristo'nun yazdıklarının, yüzyıllar, hatta bin yıllarca her türlü krallığın, ulu önderliğin başucu kitabı olarak okunmasının nedeni iyi anlaşılıyor. Aristo'nun söyleminde dikkat edilmesi gereken bir nokta da bu kişilerin yasalara olan üstünlüğü. Böylesine bir üstünlüğe sahip olan kişinin iyi niyetine ve erdemlerine kalmış bir yönetim modelinin paradigmatlaştırılması, tarihsel süreçte, tektanrılı-kitaplı dinlerinde oluşumuna bir hazırlık olarak ele alınması gerektiğini de düşünüyorum. Nitekim Aristo'dan çok sonra Aquinum'lu Thomas, gerek Aristo'ya, gerekse Hristiyanlığı bu bağlamda geliştiren Augustinus'a göndermeler yaparak, onların üstün insan-tanrı kral düşüncelerini geliştirirken kuşkusuz ortaçağın feodal senyörlükleriyle beraber Vatikan hegemonyasını da güçlendirmekteydi:

"Augustinus'da adil kişiler egemenlik istediğinden değil, akıl verme ödevlerinden ötürü yöneticilik ederler der ve Bu doğal düzen gere-

ğince olur, çünkü tanrı insanı böyle yaratmıştır Bu düşüncelerden de, egemenliğin ilk çeşidiyle ilgili bütün itirazların cevabı çıkar... Evreni bir tek kişinin yönettiği kabul edilmelidir. Çünkü evren yönetiminin amacı, özünde iyi olandır ya da en iyi sonuçtur; onun için yönetim de en iyisi olmalıdır. Fakat en iyi yönetim biçimini bir tek kişi yürütür... Filozof*'doğa düzensizlikten tiksindir, yöneticilerin çokluğundan ise iyilik gelmez. Bundan ötürü, bir tek egemen vardır.' Der." (40) derken kullandığı "ödev", "tanrı tarafından böyle yaratılma" ve "tek kişi yönetiminin gerekliliği" gibi kavramlar feodal ideolojinin dorudan dayanağı durumundadır.

"Ya Rab, hakkı dinle feryadımı işit; Hileli dudaklardan çıkmayan duama kulak ver. Hükmüm senin önünden çıksın; senin gözlerin doğrulukla görür. Rab çobanımdır, benim eksikim olmaz. Senin çomağın, senin değneğin-onlar bana teselli verir." (41)

İmparatorlukların imdadına eski-yeni ahit yetiştirdi. Ya da tarih şöyle de okunabilir. Kriz içindeki devletler-impatorluklar, çıkışı tek tanrıyı kitaplaştırmakta buldu. Öyle ki kinle dolu Mesih inancı bir iktidar aracı durumuna geldiğinde barışçıl Mesih inancına dönüştü. Dolayısıyla devleti (Roma) ele geçiren İsa yanlıları ya da İsa'yı ele geçiren devlet, egemenliğini bir süre daha devam ettirmenin güçlü bir aracına da sahip olmuştu. Harris in de sorduğu gibi: "Eski Ahit, Roma İmparatorluğu nu hala iki kez sarsabilme gücüne sahipken neden yeni bir ahit** yapılsın?" (42)

Bu sorunun yanıtını şu şekilde verebiliriz: ulu önderliğin korun-

* Yakın çağlara kadar birçok düşünür yazılarında Aristo'dan, adını anmadan filozof olarak söz etmişlerdir.

** Ahit: Ant, söz anlamına da gelen kelime kutsal kitabı tanımlamak için kullanılmaktadır.

ması için yeni bir tanrı kurgusuna, yeni bir ideolojiye gereksinim vardı. Bu ideoloji kutsal imparatorluklardan kutsal feodallere dönüşümde gerekli restorasyonun temel argümanlarını sunmaktaydı. Valiler, savaş lordları ya da yerel önderler için paradoksal olarak, önemli dayanakları da barındırıyordu. Her bir senyör, tıpkı biraz daha güçlü olan kral gibi, gücünü dinden alıyor ve tıpkı onun gibi serflere baskı unsuru olarak kullanıyordu. Genel olarak "feodal çağ" diye de tanımlayabileceğimiz yüzyıllarda otorite, tanrıdan alınan güçle -giderek kişiyi tanrısallaştırması kaydıyla egemen olduğu topraklar üzerinde hemen her konuda tek yetki sahibiydi. Onun yetkisinin sona erdiği yerde ise tanrı bir diğerini görevlendirmiş oluyordu! Hukuk kaynağı yalnızca dinsel geleneklerle şekillenmiş "örf"tü ve *"hükümdarlar bile, artık yasa koyarlarken, sadece örfü yorumladıklarını savunmaktaydılar."* (43) "Örfü yorumlama" durumunun, onu yorumlama hakkına sahip olan erki nasıl bir güçle donattığını tahmin etmek olası. Daha da önemlisi örfü yorumlayarak hükmetme yetkisinin genişliğinin ayırımına varmak. Bu durumun, adı ne olursa olsun tüm örgütlenmelerde, yönetimin devamlılığının sağlanması için çoğu kez uygulanan bir yaklaşım olduğunu biliyoruz ve yüzyıllar sonra bile benzer yönelimleri görebiliyoruz. Bu durumu, bir tür ast üst ilişkisi olarak değerlendirmekte mümkün. Bu ilişki böylesine bir dayanakla sağlanınca artık alttakini zorla ya da ikna yoluyla egemenlik altına alıp yaptırım uygulamak olanaklı hale gelebiliyor. Feodal çağın "sürekliliğinin" salanmasında bu örf yorumunun -ya da böyle bir hukukun- etkili olduğu düşünülebilir. Bu biatın* korunması içinde önemliydi ve eğer bu ilişkide bir zedelenme olacak olursa biat, bir üst biat şekline dönüştürülüyor ve buna da yine kutsallığa dorudan gönderme yapılarak "mutlak biat" adı veriliyordu.(44) "Mutlak biat"ların hiyerarşi oluşturma potansiyeli, feodal senyörler

* Biat: Feodal ilişkiyi tanımlayan bir kavram olarak, bir kimsenin egemenliğini tanımak anlamına da gelir.

arasından aristokrasinin oluşumuna da öncülük etmekteydi. Ve her üst yeni bir kutsallık hiyerarşisinin oluşumuna yol açıyordu:

"Büyük aristokratları ifade etmek için iktidar ve zenginliğin altını çizmekle daha çok meşgul olan kronikçi ve şairlerin ağızlarını başka adlar doldurmaktaydı. Magnat (ulu), poestatz (güçlü, muktedir), de-meine (efendi) kelimeleri onlara göre şövalye sınıfına gerçek anlamıyla egemen olan en büyük feodallerdi." (45)

Böylesine etki alanının genişlemesi ve bu alanın kutsallıkla donatılması ve bu gücün merkezde yer alan kilise tarafından onaylanması, yöneticiler dışındaki tüm sınıfların her türlü özgürlüklerini daha doğdukları andan itibaren tanrı adına gasp ediyordu. Bu ilişki türünde "zor", egemen olan tanrının adlarından biriydi ve bu ilişki türü kutsal ideolojiyle, dogmayla pekiştiriliyordu. Ve belki de bilinmeden günümüz siyasi parti modellerinin de temeli atılmış oluyordu.

"Bütün yüce erk Tanrıdan çıkar ve daima onda olmuştur ve olacaktır. Bu nedenle prensin sahip olduğu erk Tanrı'dandır, zira Tanrı'nın erki hiçbir zaman yitmez veya O'ndan ayrılmaz, sadece O'nun inayetini ve adaletini öğretecek ikinci dereceden bir el aracılığıyla kullanılır. Bundan dolayı yönetici erke karşı koyan, Tanrı'nın düzenine karşı koyuyor demektir" (46)

Bu zor'un en üst düzeyde uygulanış ve dolayısıyla da iktidar kurmanın en etkili şeklidir. Öyle ki krallara, senyörlere ya da erke karşı girişilen tüm mücadelelerde bu argüman kullanılır. Mücadele ya dorudan Tanrı adına ya da çoğu kez olduğu gibi "tanrı yolundan ya da doğruluğundan sapmış" krallara "görevlerini" hatırlatmak amacıyla yapılmaktadır. Çünkü din aracılığıyla yabancılaşan insanlar *"hiçbir kötülüğün yasaksız ve cezasız kalmaması için, her türlü günahı yasaklayacak bir tanrısal yasa olması"* (47) konusunda ikna olmuşlardır:

"İnsan yargısı ruhun gizli iç eylemlerine erişemez, ancak ortada görünen dış eylemler hakkında olabilir. Ancak, erdemin mükemmelliği"

ise, insanın her iki eylem çeşidinde de doğru olmasını gerektirir. Böylelikle, insan yasası iç eylemleri düzenlemekte ve sıralamakta yetersiz kalınca, bu amaçla bir de Tanrısal yasa olması zorunlu hale gelmiştir." (48)

İşte bu tanrısal yasayı kullanma yetkisi insandadır; daha doğrusu erki eline geçiren insanda. "Yasa-tanrıya benzeyen ve irsi olarak efsanevi erdemlerle donatılan" kralların tümü "kendilerine özgü efsaneleri" barındırmakta ve bu ayrıcalıklarıyla(!) hukuku yönetme hakkını kendilerinde görüyorlardı. Monarşilerin sağlamlaşmasıyla birlikte bu "ideolojik" donanım yerini daha gerçek argümanların kullanılmasına bırakıyordu.

"Kralın dinselden sihirsele uzanan bu doğa üstü güçleri, aslında sadece onlara has sayılan siyasal görevin ifadesinden ibaretti. Bu siyasal görev halkın şefi tarafından yerine getiril(iyordu)... krallıklar sui generis -kendine özgü- iktidarlardı. Sadece ilke olarak diğer bütün iktidarların üstünde olduklarından değil, ama aynı zamanda bütün bunlardan daha farklı bir doğada olduklarından ötürü, krallık iktidarı kendine özgüydü." (49)

Farklı bir doğanın "bilimsel düşüncenin hakim olduğu günümüzde" karizmayı tanımladığını daha önce belirtmiştik. Kendine özgü olma durumu ise, tüm bilimsel gerçekliğin dışında olmasına ramen, bugün bile hala "bazı şeylerin" açıklanmasında sık kullanılan bir kavram olarak ilginçtir. Çünkü her ikisi de sözde doğanın ötesinden geldiğine inanılan bir bilinmezliğin soyut tanrılarıdır ve kralların varlığının ve varlıklığının her zaman başlıca dayanağını oluşturmaktadır.

Bu, yalnızca feodal ilişkilerin sürdüğü topraklar için değil, yeryüzünün devlet olgusuyla karşılaşan ya da devletleşmeye doru yol alan tüm toplumları ve toplulukları için de geçerlidir. Bloch'un daha küçük ölçekli topraklar üzerinden yaptığı değerlendirmelerin, yorumların tümü, geniş-merkezi bir imparatorluk olan Osmanlı için yeniden yapılabılır:

"Kargaşayı önlemek için bir yasakçı (tedbir koyucu) gerekir. Bu tedbire siyaset denir. Tedbir hikmete dayanırsa, buna siyaset-i ilâhi denir. Bu bir nevi şeriattır. Tedbir akla dayanırsa buna yasak-i padişahi denir. Yani örf. Her iki tedbirde padişaha balıdır. Tanrı padişaha itaati her kula farz kılmıştır. Tanrının zatına mahsus sıfatları onda tecelli eder... ..Seni o vilayete emir tayin ettim. Buyurdum ki tüm mutasarrıf olasın. Ama sakın Rumeli vilayetini kendi kılıcım ile fethettim diye gurur gelmesin sana. Bunu kesin olarak bil ki, yer Ulu Tanrındır, ondan sonraki Resulünüdür; ondan da ulu tanrı emri ile, Resulünden sonra halifesinindir." (50)

Tarihsel sürece ait izliğimizde "aydınlanma" adı verilen çağa geldik. Mülkiyet ilişkilerinin değişmesi ve yeni bir sınıfın ortaya çıkışıyla beraber, özgürlükler daha geniş kapsamlı bir şekilde -ve daha sesli- dile getirilmeye başlandı. İnsan kavramının yeniden ele alınması ve bu kavramın "doğallık" vurgusuyla tartışılmaya başlanması, ele aldığımız balamda etkili değişikliklere yol açmadı. Bir bakıma "aydınlanma" denen olgu, tanrısal yasayı savunmak üzere, tanrısal yasayı olumsuz-insana karşı yorumlayan krallara-tiranlara karşı, düşüncenin gelişimi olarak kendisini gösterdi. Sorun tanrısal yasada ya da dinlerde ve dinleşmede değil, onun kötü yorumlanması ve buna bağlı olarak ta kötü uygulanmasındaydı. İnsanlar hala kendilerini yönetecek büyük insanlara, ulu önderlere, şeflere ya da erdemli krallara gereksinim duyuyordu. Ve belki de daha önemlisi bunun gerekliliği vurgulanıyordu. Örneğin tirana karşı girişilen mücadelede yeni bir dinle yola çıkanlar -tıpkı kalvinizmde olduğu gibi- önderleri daha başından itibaren kutsallık korumasına alarak ancak yola devam edebiliyorlardı. Ütopyacılara bile dinin kötü uygulanmasından dem vurarak tiransız, ancak iyi Hristiyan krallardan oluşmuş bir dünyayı düşleyebiliyorlardı. Ütopyalarının kurgusu, kutsallaşmış bir coğrafya ve kutsal kitabın iyi yorumlandığı bir Avrupa üzerineydi:

"Oysa burada, Avrupa da, hele İsa'nın kurduğu dine inanan ülke-

lerde, krallar öylesine doğru ve erdemliymiş ve papalara öylesine saygı duyulurmuş ki, anlaşmalar kutsal sayılır, hiçbir zaman bozulmaz-mış" (51)

Yanıtları içeriklerinde saklı birkaç soru ile devam edelim. İnsan aklını zincirleyen büyük adam ya da ulu önder gereksiniminin aydınlanma ile beraber niteliksel bir değişikliğe uğramamasının nedenleri nedir? Mülkiyetin ve aslında bir mülk çeşidi de sayabileceğimiz devletin korunmasının zorunluluğu ya da en etkili yollarından biri olması mı? Ya da kişilerin -mülk sahibi olması koşuluyla tabii; bu mülk eşya ya da toprak olabilir ya da bir örgüt ya da bunların saymadığımız niceleriyle beraber hepsi- toplumların yazgısı üzerinde bin yıllarca egemen olmasını sağlayan nedir?

Bilimsel düşüncenin gelişmesiyle birlikte, *"Tek kişilere, yalnızca kitlesel eğilimlerin temsilcisi rolü düşmekte, zorunlu olarak kendilerine bir dışavurum sağlayacak eğilimler, daha çok rastlantı sonucu ilgili kişilerde kendini açığa vurmaktadır."* Diye yazan Freud bir kısmına katılmadığımız, baba-kurtarıcı gereksinimi hakkındaki görüşleriyle yukarıdaki, sorularımıza şöyle bir yanıt vermektedir:

"Büyük adam; biri kişiliği, ikincisi uğrunda savaştığı düşünce olmak üzere hemcinslerini iki yoldan etkiler. Bu düşünce, kitlelerin eskiden beri hayalinde yaşattığı bir nesneyi vurgulayabilir ya da onlar için hayallerinde yaşatacakları yeni bir hedef belirleyebilir veya bir başka biçimde kitleyi egemenliği altına alır. Bazen -ve şüphesiz daha ilksel bir durumdur bu- kişiliğin yalnız kendisi tek etkileyici faktördür, düşünce onun yanında pek küçük bir rol oynar." (52)

Aydınlanmacılarda "birey" ve "kişilik", Hristiyan tanrıdan ayırlanamamaktadır. Aydınlanmaya ramen (!) "kişilik" neden aydınlanmacılar tarafından reddedilmemiştir. Yanıt, "mülkiyetin korunması için en uygun argümanları -hala- sakladığı", şeklinde verilebilir.

Modern devlet anlayışını oluştururken "güçlü devlet"i esas alan

Thomas Hobbes, mutlak iktidarın gerekliliğini ısrarla savunur. Mutlak iktidar düşüncesi iç savaş yıllarında doğmuş ve kuşkusuz savaştan tüm taraflar için olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak dile getirilmiştir. Hobbes'a göre devlet, tüm tarafların eşit olarak katıldığı bir sözleşme olup, bu sözleşmenin uygulanabilmesinin koşulu iktidarın mutlaklığında yatar. Öncesinde ve sonrasında devlette dahil olmak üzere tüm örgütlenmelerin meşruiyeti, Hobbes'unda formüle ettiği, mutlaklıkla salanacaktır. Bu sözleşmenin egemen olanca bozulması ise yine mutlak iktidar unsurunu içinde barındıran direniş hakkıyla müdahale edilebileceği düşüncesini geliştirmiştir. Calvin'in *"Uyrukların -onları tanrının lütfü ile yöneten- yöneticilerine karşı ilk ödevleri, bunların bulundukları görevi Tanrı'nın yüklediği bir yargılama yetkisi olarak kabul edip, bunu en şerefli bir görev olarak tanımak ve bundan dolayı da onları Tanrı'nın bakanları ve elçileri olarak saymaktır."* (53) şeklindeki görüşlerinden etkilenen ve bu düşünceleri birey-devlet ilişkileri içinde geliştirmeye çalışan Hobbes, egemenlerin, Tanrının güvenini kazanmak için yapılan sözleşmeyi korumakla yükümlü olduklarını ileri sürer. Sözleşmenin bozulması bireyin mülkiyet hakkına egemenin saldırmasıyla koşut tutulmuş ve bireyin mülkiyet hakkı bu yolla meşrulaştırılırken, bu meşruluğun dayanağı "ilkellerden" hiç de farklı olmayarak tanrı olarak gösterilmiştir. Yeni gelişen ilişkiler, bağlamında mülkiyet kapsamlı bir egemenlik ilişkisinin ne öncekilerden ne de sonrakilerden hiç farkı yoktur:

"Egemenin erki olduğu gibi şerefi de uyruklarının herhangi birinden ya da hepsinden daha büyük olmalıdır. Çünkü, şerefin kaynağı egemenliktir. Lordluk, düklük ve prenslik payeleri onun yaratıklarıdır... Egemen erk, yokluğu kadar zararlı değildir ve bu zarar çoğucası, daha küçük bir zarara boyun emekten ileri gelmektedir." (54)

Dolayısıyla güçlü iktidar insanların özgürlüğü-mutluluğu ya da mülkiyetin korunması için mutlaklıktır. Locke ise mutlak monarşiye karşı çıkarken, yürütmenin tek kişide olması dışında bir model geliştire-

memektedir. Onda, emek bir mülkiyet unsuru yapılmıştır. Doğal olarak alınır satılır bir mülkiyettir ve bu özelliği ile konjonktürle uyuşur. Emegin insana yabancılaşmasını teorize eden Locke, bu bağlamda devletin ya da egemen erkin rıza ile meşrulaştırılmasını, bu rızanın da mülkiyetin kullanım hakkından geçtiğini ileri sürer. Bu anlamda Spinoza, düşünce ve bilim özgürlüğü üzerinde durması ve felsefeyle dinin birbirinden bağımsızlaşmasını istemesiyle daha ileridedir . Ancak bu ileri olma durumu, erkin olumlu olduğu sürece yaşayabileceğini söyleyebilecek kadardır. Daha öncede gördüğümüz sürdürülebilir erk kavramı, Spinoza da da kutsallık bağlamında alabildiğine genişir:

"...egemenler iradelerini ancak bunu yürütebilecek kadar erke sahip oldukları sürece kabul ettirebilirler: Eğer bu erki kaybederlerse söz geçirmek haklarını da kaybederler veya bu hak onu üzerlerine almış ve koruyabilecek olanlara geçer... Eğer bir egemen, Tanrı ya vah-yolunmuş yasalarda belirtildiği gibi itaat etmeyi reddederse, bunun tehlikesini ya da zararını da göze almış olur, ama herhangi bir toplum ya da doğa yasasını çiğnemiş olmaz. Çünkü toplum yasaları, onun kendi buyruklarından kaynak alır: doğal yasalar ise, tek amaçları insanların iyiliği olan dine değil, doğanın düzenine, yani Tanrı nın insanlarca bilinmeyen sonsuz buyruğuna dayanırlar." (55)

Erki Tanrı'nın -henüz- bilinmeyen yasalarıyla meşrulaştırmanın yolunu açan Spinoza'yı bir başka batılı düşünür Rousseau tamamlamıştır. Rousseau'ya göre, egemen olan, toplumsal sözleşmeyi hiçbir koşulda çiğneyemez ve bu koşullar tüm kutsal tanımlamaları içine alacak kadar genişir. Ne var ki kutsallığın dahi müdahale edemeyeceği alan, yeni bir kutsallığın, yeni bir dininde ta kendisi olacak araçları içerir. Bu kuşkusuz sermayenin dinidir ve gerek kendisini kutsallaştırmada gerekse yöneticilerini, liderlerini belirlemede eskiden aldığı tüm değerleri daha da yozlaştırarak kullanmakta hiçbir çekince göstermeyecektir.

"Devletin anayasaları halk için yapılır. Halkı hiçe sayan bütün anayasalar, insanlığa karşı girilen komplolardan başka bir şey de-

ğildir... toplumdaki kötülükler hiçbir zaman halktan gelmez, hükümetten gelir..." (56)

Bunlar Fransız Devriminin önderlerinden Robespierre'in aforizmaları. Mutlak monarşilerin sonunu hazırlayan Devrim, dorudan ezilenlerden yana tavır koyamadığı için birkaç sene içinde, karşı devrim saldırılarıyla ardında çok büyük bir iz bırakarak yozlaştı. Ne var ki krallığa, aristokrasiye ya da ulu şeflerin egemenliğine duyulan öfke, önceleri onlara ve onlara bu kutsallığı veren argümanlara karşı yok edici bir nefret ve intikamı ortaya çıkardıysa da, aristokrasiyle uzlaşma yollarının sert çarpışmalara karşın açık olması, diğer taraftan ezilenlerin binlerce yıllık sabırsızlığının yarattığı tedirginlik, devrimcileri, önderleşme yoluna itti. Tartışmamız bunun zorunlu olup olmadığıyla ilgili değil. Ancak sonrasında ortaya çıkan yeni sınıflara sırtını yaslamış, pragmatik ve bu şekliyle de zorunlu olarak kutsallık tescili alan liderlikler oldu. Nicelikler değişse de koşulların hazırladığı liderlikler ulu önderlere dönüşmek için bütün şartları da devrim ortamında hazır buldu. *"Devrimci hükümetin olağan üstü bir çabaya ihtiyacı vardır. Çünkü, savaştadır. Daha düzensiz daha esnek kurallara bağlıdır. Çünkü içinde bulunduğu koşullar fırtınalı ve değişkendir. Özellikle de, yeni ve geciktirilmeye gelmez tehlikeleri önlemek için, durmadan yeni ve ayak üstü şipşak çarelere başvurmak zorundadır."* (57) diye yazıyordu Robespierre. Kuşkusuz halkın böylesine ortamlarda gerektiği kadar hızlı hareket etmesi beklenemezdi ve şartlar liderlik adı verilen ve daha ortaya çıktığı anda kurumlaşan bir unsurun oluşumunu gerekli kılıyordu. Liderliğin oluşması için gereklilik karşı devrimci şiddetin kendisinden alınıyordu. Ve doğal olarak böylesine bir ortamda oluşan liderlik, alabildiğine hiyerarşik ve bir o kadar da katı olmak zorunluluğunu beraberinde getirirken, kendisinden sonraki tüm "devrimci" örgütlenmelere gittikçe ululaşan önderlik kurumunu da miras bırakıyordu:

"Halk yönetiminin niteliği halka karşı güvenli, kendisine karşı sert olmaktır... Sanki, doğanın üstünde egemenlik kurmak için çarpışır

durumda gösterilen iki karşıt güç, insanlık tarihinin bu büyük döneminde, dünyanın alın yazısını geri dönmemesine çizmek için, birbiriyle dövüşüyor...Bu durumda politikamızın ilk kuralı, halkı akıl, düşmanları da yıldırı yoluyla yönetmek olmalıdır. Halk hükümetinin dayanağı, barışta erdem ise eğer, devrim içinde de hem erdem hem yıldırıdır. Gerçekten de erdemin olmadığı yerde yıldırı kıyıcıdır, yıldırının olmadığı yerde de erdem güçsüzdür... Devrim yönetimi, zorbalığa karşı özgürlüğün zorbalığıdır." (58)

Robespierre'i, Marat önder seçimindeki koşulu ileri sürerek tamamlıyordu:

"Bundan sonra halk kendine birtakım önderler seçmelidir. Onlara, yalnız ve yalnız, kendini savaşıma sokma yolunda yetki vermelidir. Usta önderler, düşmanın saldırı olanaklarına ve halkın savunma gücüne göre, eylem planları hazırlayacaklardır." (59)

Ancak böyle bir örgütlenme -gerekliliğini tartışmıyoruz- ulaşma için gerekli koşulları içermez mi? Devrim koşullarında, üzerinde fazla durulmayan -belki de durulamayan- bu durumun sorumuza olumlu bağlamda bir yanıt hazırlamadığını da tarih bize gösteriyor.

Fransız devriminin açtığı yoldan iktidara gelen Bonaparte, kapitalizmin bir yöneticide aradığı neredeyse tüm özellikleri birleştirdiği için ululaştırılıyordu. Ve adıyla anılan -sözde- sınıflar üstü yani bir imparator benzeri ve sınıfın çıkarlarını imparatorluğuyla da koruduğu için ulu rejim modelinin oluşmasına öncülük ediyordu: bonapartizm!*

* Bonapartizm: Yürütme gücünün, kendisini sınıflar üstü gibi gösteren tek bireyin egemenliği altında toplanması ve bu bireyin devletin diğer kesimleri ve tüm toplum üzerinde diktatörce güç elde etmesidir. Savařan sınıflar arasında -sözde- aracı bir işlev görme argümanını kullanır, ancak hedef kapitalizmin istikrarını güvence altına almaktır. Bonapartizmi, sezaropapizmin bir versiyonu da sayabiliriz. Sezarlık gibi dünyevi yetke ile, papalık ya da kutsal önderlik gibi öte dünyasal yetkenin tek kimsede toplanmasını içeren sezaropapizm, neredeyse aynı yaklaşımlarla bonapartizmde tanımlamasını bulmuştur. Değişen yalnızca din in aidır !

Devrim sürecinin durdurulabilmesi, karşı devrimci ittifakta ulu bir önderi zorunlu kılıyordu. Danton'dan Robespierre'e devrim kahramanlarının yerini, kimi zamanlarda istenmese de, bu süreci sömürenler lehine tersine çevirecek bir "halk kahramanına" gereksinim vardı. *"Ama burjuva toplumu ne kadar kahramanlara özgü bir toplum olmasa da, onu dünyaya getirmek için, kahramanlık, özveri, terör, iç savaşlar ve dış savaşlar gene de zorunlu olmuştu. Ve onun gladyatörleri, Roma Cumhuriyeti'nin kaskatı klasik geleneklerinde, kendi savaşımalarının dapdar burjuva içeriğini kendi kendilerinden gizlemek ve coşkularını, esrimelerini, büyük tarihsel trajedi düzeyinde tutabilmek için kendilerine gerekli olan ülküleri, sanat biçimlerini yanılsamalarını buldular."* Devrimler eskiye ait değerlerin, kültürel oluşumların yeniden şekillendirilmesiyle geliyordu. *"Bu devrimlerde, ölülerin dirilmesi, sonuç olarak eskilerini taklit etmeye değil, yeni savaşımaları ululamaya; gerçeğe sığınarak onların çözümünden kaçınmaya değil, tamamlanacak, yerine getirilecek ödevi muhayyilede devrim hayaletini yeniden çağırmaya değil, devrim ruhunu bulmaya hizmet eder."* (60)

VIII.

Erk bir meşruluk kaynağı mıdır? Sekizinci alt bölüme bu soruyu sorarak başlamanın uygun olacağını düşünüyorum. Sorunun yanıtını, aslında yirminci yüzyılın ilk yarısında tarihin verdiğini düşünüyorum. Kapitalizmin yirmili yıllardaki büyük bunalımı, sisteme, erkin bir meşruluk kaynağı olabileceğini öğretti. Deney, acı sonuçlara yol açacak ama bunalım geçici de olsa aşılmış ve belki de denenmeden öğrenilmeyecek bir çıkışı maniple edebilmenin yolları öğrenilmiş olacaktı. Önce yukarıdaki sorumuzun yanıtını bir siyaset bilimciden alalım ve ardından, insanlık tarihi boyunca erkin en üst düzeyde kutsallaştırılmasının ideolojik söylemine kısaca değinerek devam edelim:

"Meşruluk olarak meşruluğa erk bahşedilmiş olsaydı, kendi erkini yaratmak zorunda kalırdı, fakat bu durumda da kendisi salt erk -

salt olumsuzluk- olur ve iddialarını sadece elde edebildiği erkle temellendirebilirdi... Erk ile meşruluk arasında sadece nedensel bir ilişki söz konusu değildir, daha çok erk ile meşruluk bir ve ayırdırlar." (61)

Bir ve ayrı olma durumu totaliter kapitalizmde nerede başlar, nerede biter? Bu soruya liberal bakışla net bir yanıt verebilme olanağı yoktur. Yirmili yıllardan itibaren önce tüm Avrupa'yı ardından dünyayı saran faşizm dalgası, insanlığa bu "bir ve ayrılığın" aslında aynılık olduğunu göstermiştir. Liberal anlamda eşitlikçi "demokrasiye" karşı çıkan faşizmi, Mussolini, akla ve bilime değil inanca bağlılık olarak tanımlamakta ve bazı insanların yönetmek, diğerlerinin ise yönetilmek için doğduklarını söylemektedir. Faşizm için esas sorun insanın, insan ve ona ait tüm değer ve kavramlarıyla denetim altında tutulmasının sağlanmasıdır ki; bu da ancak -tıpkı öncellerinde olduğu gibi- inançla sağlanacak ve bu inanç insanlara yönetme hakkı verirken, yönetilenlere ise yönetilme sorumluluğunu bindirecektir:

"Kısacası faşizm yalnız yasa yapıcı kurum kurucu değil, ruhsal yaşamın harekete getiricisi ve eğitimcisidir. İnsan yaşamının biçimlerini değil, içeriğini, kişiyi, karakteri inancı baştan başa düzeltmek ister. Bu erek için de, disiplin ve ruhların derinine dalecek ve orada karşıtsız hüküm sürecek otorite gerektirir. Onun için birliğin arması, gücün ve adaletin sembolü liktör demetidir (fascio littorio).(62)*

Kuşkusuz "her faşizm" insan doğasına hükmetme isteğini bu kadar açık bir şekilde dile getirmemektedir. Hele ki erkin infazcısı rolüne soyunmayı bu kadar net söylemek, ancak o erkin meşruluğunun toplumsal kabulü ile olanaklıdır. Ve bu meşruluk, ancak iktidar ile varlığının toplumsal tescilini salayabilecektir. Bir başka "faşist", nas-yonal sosyalist Hitler'de iktidarın doğrudan kudretin elinde olması ge-

* Liktör:Erki ve onun infaz ve cezalandırma gücünü-yetkisini tanımlayan bal-tayı ve bu erkin birleştiriciliğini simgeleyen demeti taşıyan bir çeşit baltacı...

rektiğini, bunda doğa tarafından belirlenen bir olgu olduğunu söyler. Aslında tüm bu söylemler, kendi iktidarlarının meşruluğunu onaylatma düşüncesinin birer ürünüdür ve alınan güç yalnızca ve yalnızca kutsallıktandır:

"İktidarlı kafa aranması, daha önce söylediğimiz gibi hayat mücadelesinin haşın seleksiyonuyla meydana gelir. Birçoğu parçalanır ve yok olur. Böylece o işte ehil olmadıklarını gösterirler. Sonunda seçkin sıfatıyla seçilenlerin diğerlerinden ayrılanların sayıca pek az oldukları görülür." (63)

İşte bu geride kalan pek az kişiden bir ya da ikisi duçe, führer, ulu önder ya da milli şef* unvanı alarak, o pek az kişi ile beraber, alttakileri yönetmek için doğmuşlardır! Bu, onların ve toplumun yazgısı, alttakilerin ise esenliği olarak gösterilir. Böylece kutsallık haresi, onu tamamlayan efsanelerin ortaya çıkarılmasıyla tamamlanacaktır. Ve bu kutsallık öylesine dokunulmaz kılınacaktır ki, yirminci yüzyılda bu kutsallığı korumak ya da koruyabilmek için kanunlar çıkartılabilecek ya da daha az gelişmiş toplumlarda olduğu gibi efsanenin yaşatılması amacıyla -örnek olsun- bayramlar uydurulabilmektedir! Aslında bu durum erkin devamlılığının ve "erk olduğu" sürece engellenemez sürdürülebilirliğinin bir göstergesidir. Burada asıl sorun "uygarlaşan" insanın erke duyduğu gereksinimdir. En azından pozitivist düşüncenin ulaştığı yaygınlık göz önüne alındığında, mistik-dinsel kutsallığın ve bu kutsallıkta yaşam alanı bulan ideolojilerin başat olması insanı şaşırtabilir. Ancak pozitivistin, diğerlerinin aksine ve belki de hiç farklı olmayarak gözlemle ve olgu ile şekillenen "akıl kutsallığını" temel payda yapması, yaşadığımız yüzyılda yaşanan durumu açıklayamazsa neden olabilir. Faşizmin tam karşısında yer alan Stalinizmin, "tari-

* Almanya da Adolf Hitler führer , İtalya da Benito Mussolini duçe , İspanya da Franco caudillo olarak tanımlanırdı. Bu kelimeler, milli şef , kutsal önder ya da başkomutan anlamına gelmektedir.

hin tunç yasaları adı altında otokratik bir teknokrasiyi meşrulaştıran bir bilimsel dünya görüşü" (64) sunması, ele aldığımız bağlamda indirgemeci bir yaklaşımla da olsa tartışılabilir, tartışılmalıdır.

Ancak burada atlanılmaması gereken önemli bir nokta, liberal demokrasi yaklaşımlarının her düzey ve düzlemde totaliterist kanalların açılım kapılarını her zaman açık tuttuğudur. Bu sorunun kaynağını - eğer bunu bir sorun sayıyorsak tabii!- bireysel çıkar ve meta ilişkisinde aramak ta sanırım fazla ortodoks bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü bu ilişki her zaman, hakimiyet olgusunu beraberinde taşır. Ve bu ekseninde her zaman, meşruiyet ile katılanların gönüllülüğü ya da rızası bir arada ve zorunlu birlikteliktir. İnanılanla, inanıldığı için boyun eğilen önder fetişizmi de hem aynı, hem de alabildiğine farklıdır. İdeolojinin gücü, bu bağlamda farklılığı örtebilme-gizleyebilme yeteneğinde saklıdır. İdeoloji, ideoloji sahiplenicileriyle tamamlanırken, insanlar bu ideolojide *"gerçek varoluş koşullarını, gerçek dünyalarını, kendilerini temsil etmezler; orada temsil edilen, kendilerinin bu varoluş koşullarına karşı ilişkileridir. Gerçek dünyanın ideolojik, yani hayali olarak her tasarlanmasının merkezinde bu ilişki yer alır. Gerçek dünyanın ideolojik olarak tasarlanmasının hayali çarpıtmayı açıklaması gereken neden bu ilişki içinde yer alır."* (65)

Demokrasi adı altında örgütlenen tüm kapitalizmler, insanı bu hayali ilişkiler ağına sokarak, kendisinin sözde önderler yaratma misyonunu reddettiğini vurgulamak ister. Ulu önderlikle tamamlanan bir erki reddeden liberal "demokrasi", varlığını ancak irili ufaklı ulu önderler yaratarak ve onların ilişkilerinde oluşturduğu "kutsallığı" görmezlikten gelen laiklik kurgusunu oluşturarak sürdürebilecektir. Ama büyüklü küçüklü tüm bunalımlarında da onu el altında tutma becerisini gösterecektir. Bu beceriyi gösterebilmek için gerekli bütün argümanlar, anılan şekliyle demokrasilerin tarihlerinde ya da gündemlerinde saklı tutulmaktadır. Örneğin; milliyetçilik, ırkçılık ya da fundamentalist dinsel karşıtlık, her zaman ulu önderlerle palazlanabilen ideolo-

jik argümanlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Kuşkusuz böylesine anlarda daha fazla işe yarayan kutsallaştırılmış şeflere itaat edecek kimliksiz (sürü) insan yetiştirilmesi, şef gereksiniminin yaratılması zorunlu olan her yönetim şeklinin temel görevleri arasında yer alır. İstenen, bireyin itaatkar bir seyirci olmasıdır. Bu totaliterliğin en önemli dayanağıdır. Ve kendisini bu kapsamın dışında tanımlayamayan, seçimlerden "sivil toplumculuğa", parti üyeliğinden bağımlı muhalefete tüm "eylemlilikler", niceliği değişse de totalitarizme koşulsuz hizmet eder durumda kalacaklardır. Liberal görüşün bu algılayışı formülasyonu şöyledir:

"Ne olursa olsun, bireyci öretiye göre yönetenlerin görevi, her insanın gelişmesi için vazgeçilmez olan toplumsal bağları korumaktan başka bir şey değildir: böylece bu gelişmenin gereklikleri, hükümet yetkisinin sınırlarını belirleyecektir. Her bireyin, zorunlu olarak, istediği gibi davranabileceği özel bir alanı vardır ve kamu otoriteleri bu alana giremez. Bireyle bağlı bulunduğu topluluk arasında çıkabilecek bir çatışmada bireyin topluluğa boyun eğmesi mümkündür." (66)

Ancak liberallerin bu "boyun eğme" yasasını koruma ve onu yeniden oluşturma gibi hakları da saklı tutulmaktadır! Çünkü devletin ya da erkle varlık bulan yapılanmanın kendisini yenileyecek araçlara sahip olması zorunludur. Bu zorunlu olma durumu, zorunluluğun ve sonuçlarının tartışıldığı anlarda baskı unsurunu da beraberinde getirir. Ve totalitarizm doğar:

"Totalitarizm doğmuştu. Faşizm totaliter olarak doğmamıştı; burjuvazinin ağır basan tabakaları ekonomik ve dolayısıyla siyasal birliğin en yüksek derecesine erişince öyle oldu. Totalitarizm faşist ideolojinin doğal sonucu olmayan başka bir kavramdır. Faşizmin yurttaş ile devlet arasındaki ilişkileri üzerindeki ilk düşüncelerine bakacak olursanız, anarşik bir liberalizmin öğelerine rastlarsınız: devletin özel işlere karışmasını protesto gibi. Oysa, totalitarizm, arada meydana gelen değişikliğin ve finans kapitalin üstün duruma gelişinin bir anlatımıdır." (67)

Ancak, baskıyı realize edecek ve onu kitlelerin gözünde mutlak kılacak araçlara gereksinim duyulur. Faşizme ulaşma yolundaki totalitarizmin -ki sınır çoğu kez belirsiz kalmaktadır- kendisini kimi zaman "demokrasi" olarak tanımlamasının ya da en kaba anlamıyla entellektüelizmi "piyasaya sürmesinin" nedeni bu ve benzeri gereksinimlerdir. Böyle bir anda aydına duyulan gereksinimin ve sonuçlarının, ilk hastanın hekime duyduğu gereksinimden ve bunun sonuçlarından fazla bir farkı kalmayacaktır:

"Kapitalist işletme sahibi, kendisiyle birlikte sanayi teknisyenini, ekonomi politik bilginini de yaratır; yeni bir kültürün, yeni bir hukukun, vb. örgütleyicisini de... İşletme kurucusu... insan yığınlarının bir örgütleyicisi olmalı, tasarruf sahiplerinin işletmecisine, alıcıların malına vb. karşı duydukları güveni örgütlemelidir. Bütün işletme sahiplerinin değilse de, aralarından bir seçkin azınlığın, genel toplum hizmetlerinden devlet örgütüne değin karmaşık devlet örgütlenmesi içinde, genel olarak toplumun örgütleyicileri olmaya yetenekli olması gerekir, çünkü kendi öz sınıflarının gelişmesine en elverişli koşulları yaratmak zorunludur onlar için..." (68)

Gramsci'nin, aydın oluşum sürecinin bir aşamasını böyle nitelendirirken, "örgütleyicilik" niteliğini ön plana çıkarması ilginçtir. Bu aynı zamanda bir hegemonya oluşumunun da nedenidir ve bir "üst yapılar tekelinin" oluşmasıyla sonuçlanacaktır. Çünkü entelijansiya, sadece toplumsal işlevi ile değerlendirilen, beden emeğine bakılmayan ancak bu işlevi nedeniyle de, beden emeğini yönlendirecek-sömürecek gücü elinde toplayan bir gruptur. Kendisini yaratan sınıfa bağımlılığının yüklediği görevin sonucu emekten uzaklaşması, yabancılaştırmanın karşı tarafında yer alması, potansiyel olarak sınıf düşmanı olma riskini içerir. Ancak daha tehlikeli olan, entelijansiyanın artan toplumsal yönlendirme gücünün, yeni dinlerin ve yeni kutsallıkların oluşumuna yol açmasıdır. Bu sürecin en önemli aracını, her zaman egemenin baskı aracı olan "okul" oluşturur. Böylece daha ilk anda "aydın" olmaktan

çıkan "okumuşlar" grubu, sistemden aldıkları güçle yarattıkları kutsal-
lığın itelemesiyle, sistemin örgütleyici yöneticileri olacaklardır. Ve bu
anlamda adlarının -ya da dinlerinin- faşist ya da sosyal demokrat, libe-
ral ya da sivil toplumcu olmasının yönetilenler açısından niteliksel
hiçbir farkı olmayacaktır. Burada geniş bir parantez açıp son günlerde
popülerleştirilen ve neredeyse milenyumun kutsal örgütlenmesi ilan
edilen "sivil toplum" için, bir kez daha Gramsci den uzun bir alıntı
yapmam zorunlu oluyor: ... *"Sivil toplum ile ekonomi arasında usa
yatkın bir ilişki kurma olanağını veren bir alettir devlet; ama devletin
bunu yapmayı istemesi , bir başka deyişle, devleti ele geçirenlerin eko-
nomik yapıda ortaya çıkmış bulunan değişikliğin temsilcileri olmaları
gerekir. Sivil toplumun yeni yapıya propaganda ve inandırma yoluyla
uymasını, eski homo economicusun yaraştığı bütün saygınlıklarla bir-
likte toprağa gömülmeksizin ortadan kalkmasını beklemek, yeni bir
ekonomik retorik biçiminden, boş ve sonu hiçbir şeye varamayacak
yeni bir ekonomik moralizm biçiminden başka bir şey degildir."* (69)
Parantezi kapatıyorum.

Yirminci yüzyıla damgasını vuran düşüncelerden "sol"un lider-
şef sorununa yaklaşımının örneklerini bir sonraki bölüme bırakalım.
Faşizmden sivil toplumculuğa uzanan açık uçlu liberalizm de -ya da
liberal demokrasi sanlı totalitarizmde- bir öndere gereksinim, önderin
totaliterliğinin mutlak değeri değişmekle birlikte, her zaman duyul-
muştur. Sömüren-sömürülen ya da yönetilen-devlet ilişkisinin varlığı-
nın olduğu her toplumsal sistemde bu gereksinimin zorunluluğu orta-
dadır. Bu zorunluluk baskının göreceli olarak azaldığı anlarda, daha
öncede söz ettiğimiz ve Duverger'in tanımladığı, gibi "seçimle gelen
kralların" ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, tüm alt
sistemleri ile sistem, insana ya da insanlığa iletilen kutsal bir mesajın
sahibi imişçesine davranmakta ve tapınma eksenli bir gösteri toplumu
ya da daha doğru bir tanımlamayla bir ayin toplumu oluşturmayı genel
amaç edinmektedir. Bu ayini yöneten görünmez el sistemin ta kendisi-
dir; görünenler ise, yönetenler, şefler, liderler ya da ulu önderlerdir.

Sorun bu gösteride kapılan rolün içeriği ve bu rolün hakkıyla yerine getirilmesidir. Seyirciler sabit kalmakla birlikte, tıpkı yaşlanan krallarını öldüren ilkelerde olduğu gibi, rolün değişkenliği mutlaklıdır. Dolayısıyla seyirciler ya da her geçen gün seyirci konumuna itelenen ve kendisinin hangi alanda olursa olsun yönetilmesine -ya da güdülmesine- ses çıkarmayanlar, yabancılaştıkça -ya da aklını yitirdikçe (yabancılaşmanın İngilizcede akıl yitimi ile 'alien/alienation' la aynı kökten geldiğini anımsayalım) insana özgü niteliklerin kutsal önderlikte bir olumluluk gibi sunulmasına olanak salayacaklardır. Yönetici ya da ulu önder kayıtsız şartsız güvenilir, dürüst ve -kuşkusuz en ilginç- insan-cıdır!. O özel yaşamı ile örnektir. Azından çıkan anlamlı olsun olmasın her sözün mutlaka kutsallık içeren bir önemi vardır:

"...tüm siyasal konuşmalar, kökeninde belli biçimsel zorunluluklara itaat eder (zaman ve uzam içindeki konum, birbirini izleyen evreler -bunların içinde neredeyse, her zaman konuşmanın yapılacağı o ünlü tam zaman vardır); bir beklentiye yol açar ve sonuçlar umar; bir ötekiliği işler (genel olarak halkın, özel olarak ta siyasal rakiplerin ötekiliği) ve en başından kendisini öne çıkaran bir ulusal kimliği, bir oydaşma yı ya da bir çoğunluğu, yani tikel bir sorunla ya da devlet işlerinin yürütülmesiyle bağlantılı bir kimliğin kanıtını kurmaya çalışır" (70)

Hangi düzeyde olursa olsun, bir önder etrafında bu bağlamda kurulan bir düzen, tapınmanın sapkınlığa dönüştüğü oranda varlığını koruyabilir. Yirminci yüzyılın belki de en önemli şanssızlığı bu ayinlerin teknolojik olanaklarla desteklenir olmasıdır. (Öyle ki giderek teknoloji ideolojinin en önemli parçasını oluştururken, bilim ise çoktan insan üzerinde egemenlik kurmanın bir aracına dönüşmüştür.) Teknolojinin başarısı, kutsallığın verdiği -ve kitlelerin artık tartışamaz olduğu- güvencenin altında mit yaratmakla ölçülür. Burada mitin işlevi tıpkı ilkel bir makinedeki dişliler gibidir, sayısı arttıkça düzenek daha iyi işler:

"Siyasal ayinliğimiz, mutlaka geniş ölçüde bu mitle besleniyor-

dur. Öte yandan, ters yönde, ayinsel kelamın bir mit yaratmayı umut etmesi de doğaldır. Büyük siyaset sorumlusu, geçmişe yaptığı göndermelerin sürekliliğinde geleceğe bir anlam verendir. Böylece geleceğin kurulması, tıpkı geçmişe yapılan gönderme gibi, her zaman mitsel bir anıştırmanın görkemli niteliğine sahip olmaz, ancak kendilerinin güvenilir ve hem genel hem de tikel olmalarını istedikleri andan itibaren buna eğilim gösterir ya da bunu umut ederler." (71)

IX.

"Vardığım sonuçta ilk başta hareket ettiğim düşünceyle taban tabana zıt. Sınırsız bir özgürlükten yola çıkıp sınırsız bir despotizmle bağliyorum sonucu... Herkes toplumun, toplum herkesindir. Herkes köle, kölelikte eşittir ... Köleler eşit olmalıdır: Zorbalık olmadan ne özgürlük, ne eşitlik olmuştur şimdiye dek, ama sürüde eşitlik olmalıdır." (72)

Dostoyevski'nin nihilizmin bunalımını anlattığı "Cinler"de, Şigalev'in azından görüşlerini aktarmasının Paris Komünü'nün arifesine denk gelmesi sadece bir rastlantı mıdır? Bir tarafta kutsallığa atfedilen kölelik diğer tarafta devletsiz bir özgürlük. Tarihin en önemli ideolojik çatışmasının tam ortasında, bir bunalımın ifadesidir "cinler ".

Alman idealisti Ludwig Feuerbach, "tanrı insan'ı insan tanrı" yaptı diyerek insanın yenileştirilmiş kutsallığında yeniden doğuşunu formüle etmeye çalışıyordu. Böylece insanı tanrı yerine koyarak ide'yi kutsallaştırıyor ve bu şekliyle insanı doğanın tek öznesi olarak tanımlama yolunu seçiyordu. Bu görüşlerin 1848 devriminin öncesine rastlaması da, kuşkusuz Dostoyevski'de olduğu gibi bir rastlantı olamaz. Böylece farklı iki düzlemde birey ön plana çıkarılırken, onun tekil-özne olmasının koşulunun, insanın tanımının yüce bir varlıkla bir arada biçimlendirilmesi olduğu anlaşıyor. Feuerbach bireyi, düş kurmayan akıl ile varolan gerçeği özümsemeye çalışan bir varlık olarak gö-

rüyordu: Tıpkı yeni dinsel kurgunun tanımladığı gibi. İdealist düşünce komünist düşünürlerden yanıtını almakta gecikmedi. Konumuz ekseninde tartışmanın gelişim yönünü kendinden bilinç ile bireyin rolü kavramları belirledi. Kutsallığın yaratılmasında insan düşüncesinin katkısı, görüş ayrılıklarının temel noktasıydı ve *"Tanrılar ülkesi insanların imgeleminden başka bir yerde herhangi bir zaman mevcut olmuş gibi, ve sanki bu bilgin beyefendiler hiç akıllarından bile geçirmeden ve daima şimdi yolunu aradıkları bu insanlar ülkesinde yaşıyorlarmış gibi"* (73) düşünen insanlarla tartışma sürüp gitti. Yazarlara* göre bu, egemen sınıfın düşüncesi idi. Ve egemen maddi gücü olan sınıf, doğal olarak egemen manevi gücüde oluşturuyor ve tüm kurumlarını bu egemen manevi gücün üzerinde inşa ederek, egemen maddi gücü koruyordu. Bu, tarihin yeniden okunmasına da aracılık eden "yeni" bir yaklaşımdı, ve böylece bireyler, egemen güçler altında, tarihteki rollerini oynamaktaydılar. Var olan toplumsal düzeneğin erekselliğini sorgulayan bilinç -birey, egemenliği oluşturan ilişkiler yasasını bulmak için yola çıkarken, var olan düzenin bu süreçteki belirleyiciliğini de dikkate almak zorundadır.

"...doğrudan ya da ideolojik ve hatta tanrısallaştırılmış bir biçimde, eylem halindeki yığınların ya da onların liderlerinin -büyük adam denilenler bunlardır- düşüncesinde bilinçli güdüler olarak yansıyan devindirici nedenleri aydınlığa çıkarmak; işte bizi başka başka çağlarda ve başka başka ülkelerde olduğu gibi tarihin tümü üzerinde de egemen olan yasaların izi üzerinde götürebilecek tek yol budur. İnsanları harekete geçiren ne varsa, hepsi zorunlu olarak onların beyninden geçer, ama bunun beyinde alacağı biçim koşullara çok bağlıdır." (74)

Engels bu satırlarla kahramanlar çağını kapatırken, bireyin toplumsal dönüşümlerdeki -devrimlerdeki- rolünü yok sayma yolunu tü-

* yazarlar tanımlamasıyla Marx ve Engels kastedilmektedir.

müyle kapatmıyordu. Kendilerini izleyen Plehanov, bu tümenden kapanmayan yoldan giderek, aydınların işçi sınıfına bilinç götürme ve örgütlenme gibi görevleri olduğu sonucuna ulaşacaktır. Plahanov'a göre bu çelişik bir durum değil, bir gerekliliktir. Çünkü ne olursa olsun birey, *"var olan ekonomik ilişkiler üretici güçlerin durumu ile uyum içindeyse bu ilişkileri ortadan kaldıramaz. Fakat bireylerin kişisel özellikleri, onları, belirli ekonomik ilişkilerden doğan toplumsal gereksinimleri doyurmaya ya da bu gereksinimlere karşı direnmeye az ya da çok yetenekli kılar."* (75)

Ancak, kişisel özelliklerden doğan yeteneklilik durumunun ulaşacağı yer ya da yaratacağı sorunlar belirsizdir. Ne var ki, yazara göre bu durum, kişiye gerekenin üstünde bir ünde sağlamaz. Süreklilik, bu bireyin yerine benzer özelliklerdeki bir başka bireyin geçmesiyle salanır. Tarih akar, bireyler gelip geçer. O olmasaydı ? sorusunun yanıtı, o olmasaydı bir başkası ya da başkaları olurdu şeklindedir. Bu demektir ki:

"fiilen kendini gösteren her yetenekli kişi, yani bir toplumsal güç olan her yetenekli kişi, toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür... -kişilerolayların genel yönelimini değil de tikel yanlarını değiştirirler... Yetenekli kişilerin dorudan kendileri bu yönelimin ürünüdürler." (76)

Bununla birlikte yazar, rastlantı ögesinin -yetenekli- önder insanın bu koşullar içinde ortaya çıkışında önemli olduğuna ve olayların akışında etkili olduklarına karar verir. Ve rastlantısal olgularla bu önderlerin kişiliklerinden gelen özellikler Plehanov'a göre; alta, derinlerde yatan genel nedenleri gizler ya da onların silikleşmesine neden olur.(77) Burada karşımıza bir başka sorun çıkmaktadır; bu da silikleşmenin ya da gizlemenin, yetenekliliği, kişisel özellikleri ve rastlantıları kullanan önderlik tarafından bir ideolojik araç olarak kullanılıp kullanılamayacağıdır.

İlk sosyalist devrimin önderi Lenin, bu sorunu öncülük ya da bilinç götürme ve örgütlenme ekseninde ele almıştır. Devrim için dev-

rimci örgütlenmenin zorunluluğuna ve bu zorunluluğunda doğası gereği gizli hiyerarşik yapılanmayı gerekli kıldığına birçok çalışmasında değinen Lenin, örgütün-partinin işçi sınıfına dışarıdan bilinç götürmek gibi bir işlevi olduğuna dikkati çekerek, devrim koşullarının bu süreçte profesyonelleşmeyi olmazsa olmaz kıldığını ileri sürer. Lenin'e göre, anılan süreçte sınıf, partinin liderliği altındadır ya da parti veya devrimci örgüt, işçi sınıfının, neredeyse tümüyle olmak üzere dışındadır:

"...parti örgütlerimiz, gerçek sosyal demokratları bünyesinde toplayarak daha güçlü hale geldikçe, parti içinde yalpalama ya da istikrarsızlık daha az olacak, partiyi çevreleyen ya da parti tarafından yönlendirilen işçi sınıfı yığınlarının öğeleri üzerinde partinin etkisi daha geniş, daha çeşitli, daha zengin ve daha verimli hale gelecektir. İşçi sınıfının öncüsü olarak parti, tüm sınıfla karıştırılmamalıdır... Bilinçlilik ve eylem derecesi arasında farklılık olduğu için, partiye yakınlık derecesinde de bir ayırım yapılmamalıdır. Biz bir sınıf partisiyiz; bu nedenledir ki hemen hemen tüm sınıf partimizin önderliği altında hareket etmelidir, partimize olabildiği ölçüde yakından sarılmalıdır. Tüm sınıfın, ya da sınıfın hemen hemen tümünün, kapitalizmde, öncüsünün sosyal-demokrat partisinin bilinç ve eylem düzeyine yükselebileceğini düşünmek manilovizm ve halk dalkavukluğu olur."* (78)

Doğal olarak tüm kitleden, onu yönlendirenler kadar bilinçli ve "bilgili" olması beklenemez. Lenin, devrimden sonra bu "sorunu" tartışmış ve genel yaklaşımla sorunun çözümünün, devletin sönmülene-

* Manilovizm: kendini beğenmişlik içinde gönül rahatlığı, boş duygusal düşler, ilkesiz dar kafalılık... Gogol'un Ölü Canlar ından..

rek komünizmin başlamasında olduğuna işaret etmiştir. Diğer ülkelerin komünist partilerinden bu yönde gelen eleştiriler, aslında devrim sonrası parti ve liderlik diktasının yeni sosyalist ülkede bir sorun oluşturduğunun ya da öyle görüldüğünün belirtisi olarak sayılabilir. Bu aşamada sorun "işçi" diktatörlüğü mü, yoksa lider-parti diktatörlüğü mü? şeklinde dile getirilmektedir. Buna yanıt henüz sınıfların ortadan kalkmadığı, dolayısıyla zafere ulaşana kadar partinin sert merkezi yönetiminin ve disiplininin zorunlu olduğu şeklinde verilmektedir. Devrim sonrası yaşanan iç savaş göz önüne alındığında bu yanıt -ancak o bağlamda- haklı sayılabilir. Lenin bu durumu oligarşi olarak nitelendirmekten de kaçınmaz:

"bu, öyle görünür ki, en alasından oligarşi dir. Ve bizim cumhuriyetimizde, Partinin Merkez Komitesinin direktifleri alınmadan, hiçbir siyasal sorun ya da örgütlenme sorunu, bir devlet kurumu tarafından çözüme bağlanmaz." (79)

Lenin tarafından da tanımlandığı gibi devleti oluşturan partinin erkinin zaman içindeki dönüşümü, özellikle yetmişli yıllardan itibaren, bugünkü yeni dünya düzeni "sol"cuların abileri sayacağımız "Avrupa Komünizmi" tarafından sıkça eleştiri konusu yapılmış ve bu yoldan oluşan bürokrasinin ideolojiyi bir din haline getirerek iktidarını sürdürdüğü görüşü ileri sürülmüştür. Bu eleştirilere verilen yanıtlarda tümüyle Lenin'in "öncü savaşı" söylemi hakimdir. Bugünkü koşullarda işçi sınıfının -tıpkı 1917 devriminde olduğu gibi- öncü olmaksızın burjuvayla uzlaşmak zorunda kalacağı ileri sürülür. Bu bakış açısından ele alındığında, yükselen devrim dalgasının da daha yüksek bir bilinç aktarımını gerekli kıldığı sonucuna ulaşabiliriz. Bu bilinci aktaracak ise devrimci örgütüdür. Ve *"devrimciler örgütünün ise, her şeyden önce ve asıl olarak mesleği devrimci etkinlik olan insanları içine alması gerekir."* (80)

Devrim ortamında, böyle bir örgütlenme modelinin zorunluluğu, tüm maddi olanaklara sahip (silah gibi) egemen güçle savaşıldığı için

tartışılmayabilir. Ancak sorun, belki de devrim sürecinin niceliği ya da doğrudan doğruya onun zamana yayılımı ile ilgili olabilir. Bu durumda yüksek bilinç ve eylemlilik düzeyine sahip insanlardan oluşan öncünün, profesyonel devrimcilerin ya da partinin, devletin tüm koşullar nedeniyle sönmelenemediği durumlarda, işlevlerinden doğan güçlerinin ulaşabileceği yerlerin, komünist etik ve değerler içinde ele alınması zorunludur.

Marx'tan Stalin'e tüm cepheyi, onu "devletçi komünist" olarak tanımlayan bir başka "komünist cephe", anarşistler, etik bir model önerisiyle öndersizliğin-lidersizliğin zorunluluğundan yola çıkarak eleştirmişlerdir. Anarşist kuramcılara göre insan, soyutlama ile tanrıya ulaşmakta ve tanrı insanlığa, en büyük efendi, ulu önder ya da kral üzerinden köleliği armağan etmektedir. Diğer taraftan insan, bilimsel düşünce yoluyla somutu kavramakta, somut kavrayışın zenginleşmesi soyut genellemeler yapılmasına yol açmaktadır. Bu süreçte, insanı, bilimin diktası üzerinden köleliğe götürecek argümanları içermektedir. Kropotkin, bilimsel düşünce yoluyla tanrıyı, evrensel tiranı, kral tanrıyı ve parlamentoyu reddetmiş bireyin "bilim diktası" aracılığıyla *"öncekilerden daha berbat olan bir tanrıya -topluluk tanrısına- teslim olmasını ya da bağımsızlığını, istencini, beğenilerini topluluğun sunağına bırakmasını ya da daha önce çarmıha gerilmiş tanrının önünde yaptığı çilecilik yeminini yenilemesini"* (81) toplumsal evrime Marksizmin olumsuz bir katkısı olarak görmek eğilimindedir. Bakunin ise bütün rejimlerin en despotu olarak bilimsel zekanın hükümdarlığını tanımlar. Böylece *"yeni bir gerçek ve uyduruk bilginler sınıfı, bir bilginler hiyerarşisi olacak ve toplum bilim adına hakim bir azınlık ve çok büyük bir cahil çoğunluk olarak bölünecektir"* (82) Bu, yazara göre öncekinden farklı bir toplum yaratmayacağı-yaratamayacağı için daha başlangıç anında devrimin sonunu da belirleyecektir. Çünkü bu baha-ne yeni bir tiranlığın oluşmasına yol açacaktır ve tiranlığın hangi türü olursa olsun ona katlananların özgürlük duygusunu yitirmesine ve *"yalnızca dış koşullarda değil fakat içsel olarak ta, hatta varoluşunun*

özünde dahi köle bir halk haline gelmesine" (83) neden olacaktır. Bu vurgu, erk ya da devletin yabancılaştırıcı unsur olması ile birebir çakışan haklılık içerir. Tartışma, marksizmin böyle bir tiranlığa neden olup olmayacağındadır. Diğer taraftan yabancılaştırıcı bir unsur olarak eğitim ve okulun işlevi de bu noktada tartışmaya girer, ve soru, hangi düzeyde olursa olsun erk olduğu sürece eşit eğitim olanağı ortadan kalkacağına göre bilgi eşitsizliğinin nasıl giderileceği şeklinde sorulur. Eğitimin eşitsizliği bilgi üzerinde erk kurmanın da birer aracı olabilmektedir ve böylece bilgi -bilimsel bilgi de dahil olmak üzere- bir erk aracına da dönüşebilmektedir. Tanrının böyle bir erk kurması nasıl ki insanlık adına şeytan tarafından engellendiyse, toplumcu örgütlenmelerin temel işlevi de öncelikle bilginin bir erk aracı olmasının engellenmesi olmalıdır.(84) Oysa bilgi; koşulsuz eşitlik ve özgürlük ortamında, insanın var olan doğal ortamında onu -yalnızca insan için- daha yetkin yapmanın bir aracı olmak zorundadır, bilim gerçek dünyanın soyut ve genel temsili olarak soyutlama yoluyla erk sahibi olma hakkına sahip değildir. Ve bu sürecin gelişmesi, anarşizme göre insanın-insanlığın olgunlaşmasının da göstergesidir. Ancak böyle bir sürecin varlığı bile, bilimin-bilginin egemenleşmesi sorununu doğurabilecektir. Dolayısıyla bilim yaşam tarafından emilmeli ve sindirilmelidir, çünkü yaşamı bilim değil "*yaşam yaratır.*" (85)

Anarşist kuramcılar insan tarafından yaratılanın, insan üzerinde tahakküm kurmasının sonunu yeni dünyanın ilk adımı olarak görmektedir. Çünkü bilgiye sahip olanlar onu bir erk aracına dönüştürmeye başladıkları andan itibaren yozlaşacaklardır. Küçük bir örgütten devlete kadar böylesine bir yozlaşmada ancak iktidar aracılığıyla korunacak ve oluşan bu kısır döngü insana ait tüm değerlerin sonunu hazırlayacaktır. Sorun bilimsel düşüncenin ya da "*bilimim mutlak otoritesi*" değildir, "*çünkü bilimin fiziksel ve toplumsal dünyanın maddi, entelektüel ve ahlaki yaşamına içkin olan doğa yasalarının, sistematik ve alabildiğince iyi düşünülmüş bir şekilde zihinsel tekrarıdan başka bir konusu yoktur.*" (86) Sorun onun fetişe edilmesi ve baskı aracı ola-

bilme özelliğidir. Bilimin otoritesi, bu anlamda, yalnızca ve yalnızca kendi yaşama ve çalışma alanıyla sınırlı olmalıdır. Ve bu, tekrarlırsak, her tip örgütlenmede temel bir sorun olarak kendisini gösterebilmektedir. Ve insanlar ister devlet yönetiminde olsun, isterse devleti ele geçirmeye -ya da onu yıkmaya yönelik- örgütlenme modellerinde olsun *"tanrının kendisi tarafından esinlendirilerek ve genel halk oyunda dile gelen onaya dayanmak suretiyle insan toplumunu yönetmeyi"* (87) düşünürler ya da kendiliklerinden böyle bir "görev" üstlenirler.

Devleti her ne nedenle olursa olsun, ele geçirmek için devlet tipi örgütlenmeye gidilmesinin zorunluluğu, önemli bir çatışma alanı olarak kendisini göstermektedir. Anarşistlere göre, güçlü bir devletin sosyalizmi sağlamlaştırması bu nedenle kabul edilemez. Çünkü devleti ele geçiren otoriter-doktrinci örgütlenme yapısı, devletin sönümlenmesine olanak vermeden kendi erkini, tıpkı ele geçirdiği devlette olduğu gibi dayatacaktır. Bununla birlikte bu örgüt için anarşistlerinde bir kısıtlaması vardır. Devrimci örgüt *"ya da politik bir hücre şüphesiz özgür bir toplum kadar özgür olamaz. Özellikle de illegal yapılanmalar söz konusuysa."* (88) Ama bu koşullar bile resmi-legal kanun vaazlarının, genel oyla bile ortaya çıksa otoritenin ancak egemen olanca çoğunluk üzerinde baskı amacıyla kullanılacağını söyleyerek devam ederler:

"İşin doğasındaki her türlü otoriteyi ve dayatmayı dikkate alırsak, ama hukukta saklı olanı değil; çünkü hukukta karşılığını bulan ve böylece resmiyet kazanan otorite ve her türlü dayatma derhal baskıya ve yalana dönüşür ve bizi köleliğe ve saçmalığa zorlamaktan geri durmaz." (89)

Kuşkusuz burada söz edilen "özgürlük kısıtlılığı" bir erk yapılanmasının sonucudur ve devleti yıkmak üzere ele geçirince bu erkin dönüşümü konusunda yalnızca umutlu ahlaki beklentiler vardır. Örneğin Proudhon'un "özgürlük yoluyla devrim" tanımlaması böylesine iyimser bir beklentinin ürünüdür. *"Halk özgürlüğü seçecek hale gel-*

medikçe iktidarı seçer. Her otorite de tanrısal kökenlidir... Herkes otoriteyi, kendi özgürlüğü için, başkalarının özgürlüğüne karşı kullanmak ister. Partilerin yönelim ve çalışması budur" (90) kurgusuyla yuktardan devrimlerin komünizm adına tümüyle reddedilmesi de bu iyimserliğin devamı olarak gözükmektedir.

Sömürenlere ve yönetenlere karşı insanın bireysel isyan duygusunun teorisi de sayabileceğimiz anarşizm, erk aracılığıyla yönetilmeye karşı çıkmayı insani bir sorun haline getirerek -tüm eleştirilere karşın- insanlık tarihi boyunca ilk anlardan itibaren zorunlu olarak unutulmuş "lidersizliği" tekrar yaşama geçirmeyi isteyerek, önemli bir onur payına da sahip olmuştur.

Kapitalist vahşet, yeni dünya düzeni adı altında, yeni bir bin yıla girerken, senyörlerin-efendilerin sözcüleri bin yılın olaylarını, bin yılın "adamlarını" belirleme yarışına girdiler. Ortaya çıkan, hemen hemen ortak listeler ideolojik saldırganlığın tüm izlerini taşımakta ve düzenin bütün argümanları neredeyse alt alta sıralanmaktadır. Bana-bize sorulsaydı hiç kuşkusuz bin yılın olaylarında "Paris Komünü", bin yılın adamlarında ise komün işçileri ilk sıralarda yer alırdı. 1871 yılının 18 Mart'ında on binlerce işçi silaha sarılarak komünü ilan etti ve birkaç ay sürecek büyük direnişi başlattı. Bu bin yıllardır ezilenlerin "işçi" adı altında, iktidarı yok etmek için iktidara dorudan el koyuşun adıydı aynı zamanda. Bütün yurttaşların yönetime dorudan ve eşit katıldığı, bireylerin kendi adlarına özgürce karar verdiği, adaletin eşit ve parasız hale geldiği, ordunun, her türlü hiyerarşik dayatmanın yok olduğu halk ordusuna dönüştüğü, hızla kooperatiflerin kurulduğu, fabrikaların işçilere devredildiği, kollektif mülkiyetin gerçekleştirilmeye çalışıldığı... iki aylık kısa bir dönemdi Paris Komünü, hızla komünizme yol alan. Doğal olarak insanlık tarihinin bu büyük kalkışması "tanrılarının kulları" tarafından acımasızca bastırıldı. On binlerce işçi öldürüldü, ancak "komünizmin hayaletinin" dolaşmaya başlaması engellenemedi.

Komünün kısa dönemdeki parlak başarısına ve gücüne rağmen başarısızlığa uğramasının nedeni, Marx ve Engels'e göre, devrimci bir işçi partisinin olmayışıydı. Bu nedenle proletarya yıktığı devletin yerine kendisi tarafından yaratılan kendi devlet aygıtını koyamamış, bu da yenilgiyi hazırlamıştı.(91) Bu, "önderlik" sorunu tartışmasını bir kez daha başlatıyordu. Otorite ve özerklik görelî kavramlar olup, otorite bir anlamıyla da *"belli bir bağımlılığın, tüm toplumsal örgütlenmeden bağımsız olarak, maddi koşulların, içinde üretim yaptığımız ve ürünleri dolaşıma soktuğumuz bu maddi koşulların bize kabul ettirdikleri şeylerdi."* (92) Bu, otoritenin kapsamını geliştirirken onu bir bakıma da devletten soyutluyordu. Engels'in bu tanımlamasını, anarşistler uzmanlaşma dayatması şeklinde reddederken; Marksistler, devrimin bir otoriteye yöneldiği için otoriteye gereksinimi olduğunu, ancak bu otoritenin daha önceki tüm otoritelerden farklı olarak çoğunluğun otoritesi olacağını söylüyorlardı:

"...devrim halkın bir bölümünün kendi iradesini, halkın öteki bölümlerine, top, tüfek, süngüyle, otoriter araç olarak ne varsa hepsiyle, zorla kabul ettirdiği bir eylemdir; ve zafer kazanan yan, boş yere savaşırmış olmak istemiyorsa, iktidarını, silahlarının gericilere saldırdığı korku ile elde tutmalıdır. Paris Komünü burjuvalar karşısında, silahlı halkın bu otoritesinden yararlanmasaydı, bir tek gün dayanabilir miydi? Tam tersine, Komün, bu otoriteyi yeterince kullanmadığı için kınanamaz mı?" (93)

Buna yanıt "devletin politik gücünü ele geçirmek için örgütlenme yerine devletin tasfiyesi için örgütlenme gerektiği ve bununda Komünde esas alındığı şeklinde verilirken, Komünün yenilgisi bunun dışındaki "dış koşullara" bağlanıyor. *"Paris'li sosyalistler, devrimin ancak kitlelerin, halk gruplarının ve halk birliklerinin kendiliğinden ve sürekli eylemiyle yapılabileceğini ve sonuna kadar geliştirilebileceğini"* (94) düşünüyorlardı. Ve "bilimi" zorla kabul ettirmek yerine, onu yaymaya çaba göstermenin daha önemli olduğuna işaret eden anarşistler, toplumsal devrimin zor yoluyla örgütlenmeye de son vermesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Paris'li emekçilere atıfta bulunan Bakunin şöyle bir soru sorar:

"hangi dahi kafa, yüzlerce üstün yetenekli kişiden oluşsa bile, kollektif bir diktatörlük halinde bile hangi beyin, toplam bir halkın ortak istemini oluşturan gerçek çıkarların, emellerin, istek ve gereksinimlerin sonsuz çokluğunu ve çeşitliliğini kavrayabilecek kadar ve hepsini tahmin etme durumunda olan bir örgütlenme bulacak kadar büyük ve güçlüdür? Böyle bir örgütlenme ancak talihsiz toplumun az ya da çok ortaya çıkan devlet zulmiyle içerisine sokulacağı işkence tezgahı olurdu." (95)

X.

Bir baskı aracı olarak devleti böylesine büyük bir örgütlenmede koruyan, onu var kılan kutsallığı olduğunu görmüştük. Ve bu kutsallığın, gücünü kutsallıktan alan yasalarca güçlendirildiğini de... Sadece kağıt üzerine yazılmış ve hukuki yaptırımları olan buyrukların yanında töresel buyrukların ya da ilahi buyruklarında sorgulanmaksızın kabullenilmesi, insanlık tarihi boyunca süre gelen olumsuzlaşmanın en önemli nedenlerinden birisini oluşturur. Böylece dayatılan zorunlulukların insanı insan olarak kıpırdayamaz hale getireceğini, hatta onun en doğal "fizyolojik" eylemi olan nefes almanın bile bir egemenlik aracı haline geleceğini söylemek sanırım fazla pesimist bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü bu şekilde kurulan egemenlik ilişkisinin asıl amacı, bir birey olarak insanı, gerektiğinde en küçük parçasına, hücrelerine kadar kontrol altında tutulabilmesinin sağlanmasıdır. Ve bu şekilde bir egemenlik ilişkisi, kutsallık argümanı ne olursa olsun ancak devlet olgusu ile sağlanabilecektir. Bakunin'in de dediği gibi, devleti oluşturan egemenlik ilişkilerinin her şeyi kavrayabilecek güce ulaşması hiç de zor olmayacaktır. Tarih boyunca devletin yalnızca yasalarına bakarak, bu kavrama yolunda insana, insan değerlerine ve onun organizmasına müdahalelerini inceleyerek ulaşılan gücü tanımlayabilmek olanaklı olabilir. Kutsallığın -en azından niteliksel olarak! sabit kalmakla beraber, ondan alınan güçle konulan yasaların değişebilirliği bir paradoks olarak görülebilir. Bu paradoksu aşmanın yolu ancak suç kavramının icadı ile olanaklı olmaktadır. Çok yaygın bir söylemi tekrarlırsak, suç

olgusunu yasalar doğurur, yasa varsa suç da vardır ancak bunun tersi kesinlikle doru değildir. İlk ortaya çıkan yasadır, kutsal yasalar, kutsallaşmış yasalar ya da kutsal devletin yasaları... suç ya da suçlar bunları izleyecektir. Durum böyle olunca da bireyin egemene karşı olan sorumlulukları, her zaman diğerlerinden önde gelecek, bu da egemenliği daha da güçlendirecektir. Güçlenen egemenliğin ve ona sahip olanların varlığı, devletin, bireylere karşı sorumlulukları ise bu koşullarda bir lütuf olarak kalacaktır. Son günlerin modası insan hakları bu balamda ele alınabilir. Gasbedilen tüm doğal haklar -hiç kuşkusuz kutsallık, tanrı ya da kutsal devlet ve çoğu kez ulu önder tarafından gasbedilen- için verilen ve neredeyse tüm insanlık tarihine yayılmış ve devam eden mücadeleyi anımsayalım. Doğal olanın, bizim olanın ya da insanın olanın geri alınabilmesinin pahası alabildiğine büyük, süreç bir o kadar zorludur. Çünkü insanın karşısında, yarattığı ve tapınmayı zorunlu kıldığı her türlü kutsallık yer almakta ve çoğu zamanda bu mücadele benzeri kutsallaştırma devralınarak yürütülmeye çalışılmaktadır.

İlk topluluklarda ve günümüz ilkel topluluklarında yasalar üzerinden yürüyen egemenlik ilişkisinin, özgürlükleri ne kadar kısıtladığını söyleyebilmek oldukça zor. Ancak şef-totem-tabu üçlüsüyle tanımlanabilecek tapınmanın -ya da ideolojinin- en azından bugüne göre sömürde daha insafli olduğu söylenebilir. Tabii burada o insanın evreninin genişliği de dikkate alınmak zorundadır. Zaten potansiyeli olan devletin oluşumu bu hassas dengenin alabildiğine bozulmasına yol açacaktır. "Basit bir hesap hatası..." Bu hesap hatası tarihsel süreç boyunca iki taraf arasında bir hesaplaşmaya yol açtı. Erke sahip olanlar sadece ideolojik kuşanmışlıkları nedeniyle bu hesaplaşmadan çoğu kez karlı çıktılar. Bu durum mitolojik-kutsallık kurgusunun daha da güçlenmesine yol açtı. Ve bu kurgu, sömürülenin gelişmemişlik düzeyi ile niceliksel dönüşüme uğrayabiliyordu. Gelişmemişlik düzeyi arttıkça tanrı, salt soyut varlığı işle hakim oluyor, tersine bir "gelişme" durumunda ise tanrıdan güç alan devlet ön plana çıkıyordu.

"Devletin ya da siyasi iktidarın mistik bir kutsallık perdesiyle ör-

tülmesinin önemli bir nedeni daha vardı: iki temel sınıftan oluşan haraca dayalı sosyal formasyonda egemen sınıfı oluşturan taraf üretici faaliyetin dışında, her türlü üretici faaliyete bütünüyle yabancılaşmış, kelimenin gerçek anlamında parazit değilse ünlü Fransız fizyokrat düşünür Turgot'un tabiriyle kısır sınıftır." (96)

Doğal olarak, üretimin neredeyse tümüyle dışında olan bir sınıf için var olabilmenin koşulu kendi varlıklarını kutsallaştırmaları ve bu durumu kendilerinden önce "diğerlerinin" çıkarınaymış gibi sunmalarındadır. Ancak bu sunumu da -kendi kutsallıklarına kendileri ister inansın isterse inanmasınlar- yasalarla desteklemekten geri durmazlar. Kuşkusuz bu yasalarda tıpkı daha öncekiler ya da daha sonrakiler gibi toplum yararına olacaktır! Büyük devletlerde yasa şeriattır, devlet küçülüp örgütlettikçe yasaları şeflerin ağızlarından çıkan sözler oluşturmaktadır ve şef-lider yasa koyarken belki de tanrının sesiyle konuşmaktadır!

Ancak, inanıyorum ki insanlık tarihinde hiçbir "yasa" insanı, kapitalizmin yasaları kadar eline geçirebilmiş olsun. Kapitalizmi belki de diğerlerine göre daha şanslı kılan kendi "kutsal" modellerini ve bu modelleri oluştururken uyguladığı yasaları, kendisine karşı mücadele ettiğini söyleyen yapılanmaların çoğuna dayatmasıdır. Dayatma hegemonya ilişkisi üzerinden kendisini geliştirme olanağı bulmaktadır. Böylece, siyasi, kültürel ve ahlaki önderlikler aynı yasal model içinde hem bir olmakta, ancak gerektiğinde de ayrılabilirler. Sistemden yığınsal bir kopuşun, o sistemin yapılanma modellerini örnekleyen örgütlenmelerin varlığında ancak yeni için yaratılan bilincin yığınsallaşması ve bu yığınsallık tarafından içselleştirilmesi ile olanaklı olabileceği tartışılmalıdır. Yeni insan ve yeni insanlardan oluşan yığınların yeniliği belki de ancak dinlerinin olmayışıyla tanınabilecektir. Bu, yeni dinlerin oluşmamasının da olmazsa olmaz koşuludur. Ve bu da -ne yazık ki zorunlu olarak- bir yasa olmak durumundadır, içselleştikçe erkini kaybeden bir yasa...

XI.

Bu puzzle'ımız bir yansımadan oluşuyor;

İnsanı tanrıya hakim kılalım, çünkü onu, O yaratmıştır.

Ve *"işte bu soyutlama bu caput mortuum (hiçlik), her içerikten yoksun gerçek hiçlik, tanrı, biricik gerçek, bengi, her şeye gücü yeten varlık olarak ilan ediliyor. Gölge, cisim oluyor ve cisim gölge gibi yitip gidiyor."* (97) Ve tanrı varolduğu andan itibaren neredeyse hemen her şeyin başında yer alıyor: ister ezilenleri isterse ezenleri kucaklasın. Ne var ki bu tanrı hiçbir koşulda tüm insanlığı aynı anda kucaklayabilecek enginliğe sahip olamıyor.

Tanrı düşüncesinin gelişiminin evrimle birebir ilişkili olduğu düşünölmelidir. Evrim basamağında insan en akıllı varlık olarak kabul edilir. Evrim sürdüğüne göre insan, daha zeki varlıkların oluşmasını engelleyebilecek akla sahip olacak mıdır? Ve böylece doğadaki diğer canlılar üzerindeki tartışmasız -ve kıyıcı- üstünlüğünü, etkinliğini pekiştirecek midir? Bu sorulara "evet" yanıtını verebilmemiz için çok nedenimiz var. En azından bu yanıtlardan biri şu şekilde olabilir: "Evet... çünkü insan tanrıyı yarattı ve onu insana hakim kıldı." Bu kadar içselleşmiş bir tanrının devletler kurarken, tabii ki din oluşturmaması düşünölemezdi, sürekli yenilenen bir din. Bu bağlamda güncel bir sorun insanların laikliğe neden gereksinim duydukları ya da laikliğin bu şekliyle -en olumlu yaklaşımla- bir yanılısama olup olmadığı?

"Eğer tanrı yeni bir vahiy (din, inanç) bağışlayacak olsa, bu yolda avam halkı değil, özel tinsel nitelikleri olan seçilmiş (seçkin) kişileri kullanacaktır" (98) diyor Çaadayev. Bundan sonra kendilerine vahyedilmiş seçkin kişilerin bu dini nasıl kullanacakları sorunu ortaya çıkıyor. Dolayısıyla bir dini anlamanın yolu da bu seçkin grubun bir özne olarak varolduğu alanda dini *"faaliyet halinde"* incelemek gerekiyor.(99) Bunun anlamı şudur: din daha doğduğu andan itibaren, içinde doğduğu ya da birlikte oluştuğu yapılanmanın aracısı durumuna geliyor. Dinin devleti, olgusu var olmadan yok oluyor - din olduğu için varolma koşulları yoktur zaten- ve din her zaman devletin dini olarak

varlığını sürdürüyor. Devlete mas olmuş haliyle din, laiklik olgusunun tümüyle yeni bir dinden başka bir şey olmadığını da bize gösteriyor. Egemen bir güç olarak devletin olduğu her yerde herhangi bir şekliyle dininde olacağını ve bu dinin, vahiy bağışlanan seçkinlerce laiklik vurgusuyla kullanılacağını da biliyoruz. En birincil hedef dinsel yaşamda laikleştirilmiş birey olabilir. Bu, günümüzde kullanılan; laiklik, din ile devlet işlerinin ayrılmasıdır şeklindeki tanımında en çok beslendiği yaklaşımdır. Ancak unutulmaması gereken bu ve benzeri tanımlamaların, din unsurunun da içinde yer aldığı örgütlenme hiyerarşisine hiçbir şekilde ilişmediği ve bu "kutsal" yapıyı bozmadığıdır. Ya da vahiy bağışlanmış şefler ya da seçkinler olduğu sürece ya da bir takım kişilere bu bağışlamanın yapıldığına ya da bağışlayanın var olduğuna inanıldığı sürece anladığımız anlamda laikliğin olmayacağıdır. O zaman ise bu kavrama zaten gereksinim kalmayacaktır.

XII.

"Fiziksel şeyler arasında fiziksel bir ilişki vardır. Ama metalarda bu farklıdır. Şeylerin, ki bu metaların varlığı, ve bunlara meta damgasını vuran emek ürünleri arasındaki değer-ilişkisi ile bunların fiziksel özellikleri ve bu özelliklerden doğan maddi ilişkiler arasında mutlak olarak da yoktur. Burada insanlar arasındaki belirli toplumsal ilişki, onların gözünde şeyler arasında düşsel bir ilişki biçimine bürünüyor. Bu nedenle, benzer bir örnek vermek için, din aleminin sislerle kaplı katlarını dolaşmamız gerekir. Bu alemde, insan beyninin ürünleri, bağımsız canlı varlıklar gibi görünür ve hem birbirleriyle hem de insan-oglu ile ilişki içine girerler. İşte metalar aleminde de, insan elinin yarattığı ürünler için durum aynıdır. Emek ürünlerine meta olarak üretildikleri anda yapışıveren ve bu nedenle meta üretiminden ayrılması olanaksız olan şeye, ben, fetişizm diyorum... metalardaki bu fetişizmin kökeni, bunları üreten emeğin özel toplumsal niteliğindedir." / Karl Marx (100)

Devlet basit bir hesap hatasından
başka bir şey değildir.
İnsanlık tarihinin en uzun sürmüş,
en gaddar ve en korkunç hesap hatası...
Paul MARTİN

Paylaşılan erk kimseyi tanrı kılmaz.
BAKUNİN

KAYNAKLAR

- 1) Frazer, James G.: Altın Dal-Dinin ve Folklorun Kökleri, (Firmicus Maternus: De errore profanarum religionum'dan aktarım) Çev: Mehmet H. Doğan, Payel Yy. Cilt 1, 1.baskı 1991, Sy.211
- 2) Machiavelli: Hükümdar, Çev:Selahattin Bağdatlı, Sosyal Yy., 1.baskı, 1984, Sy.83-86
- 3) Duverger, Maurice: Siyasal Rejimler, Çev:Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yy., 1.baskı, 1986, Sy.15-16
- 4) Freud, Sigmund: Totem Ve Tabu: Çev:Sahir Sel, Sosyal Yy., 2.baskı, 1996, Sy.13
- 5) Freud, age, Sy.37
- 6) Kropotkin, Pyotr: Ekmeğin Fethi, Çev: Mazlum Beyhan, Öteki Yy., 1.baskı, 1999
- 7) Freud, age, Sy.54
- 8) Duverger, Maurice: Seçimle Gelen Krallar, Çev: N. Erkurt, Kelebek Yy. 2.baskı, 1990, Sy.17-18
- 9) Ersoy, Tolga: Tıp Tarih Metafor, Öteki Yy., 1.baskı, 1996, Sy.7-48
- 10) Şenel, Alaeddin: İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi, V Yy., 3.baskı, 1991, Sy.131-132
- 11) Şenel, age, Sy.216
- 12) Şenel, age, Sy.203
- 13) Engels, Friedrich: Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Sol Yy., 7.baskı, 1979, Sy.213
- 14) Childe, Gordon: Tarihte Neler Oldu, Çev:Mete Tunçay-Alaeddin Şenel, Alan Yy., 5.baskı, 1993, Sy.37,64
- 15) Childe, age, Sy.111
- 16) Childe, age, Sy.146
- 17) Marx K.-Engels F.: Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi, Çev: Kenan Somer, Sol Yy., 2.baskı, 1994, Sy.58
- 18) Şenel, age, Sy.255-256
- 19) Başkaya, Fikret: Yediyüz- Bir Devlet Geleneinin Anatomisi, Ütopya Yy., 1.baskı, 1999, Sy.91
- 20) Şenel, age, Sy.272-273
- 21) Campbell, Joseph: İlkel Mitoloji - Tanrının Maskeleri, Çev: Kudret Emiroğlu, İmge Yy., 1.baskı, 1992, Sy.427

- 22) Eliade, Mircea: Kutsal Ve Dindışı, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yy., 1.baskı, 1991, Sy.20
- 23) Frankfort, Henri: Uygarlığın Doğuşu, Çev:Alaeddin Şenel, V Yy., 1.baskı, 1989, Sy.107
- 24) Eliade, Mircea: Mitlerin Özellikleri, Çev:Sema Rifat, Simavi Yy., 1.baskı ,1993, Sy.43-44
- 25) Eliade, age, Sy.96
- 26) Frankfort, age, Sy.131
- 27) Hooke, Samuel Henry: Ortadoğu Mitolojisi, Çev: Alaeddin Şenel, İmge Yy., 1.baskı, 1993, Sy.11-14
- 28) Kramer, Samuel Noah: Tarih Sümer de Başlar, Çev:Kaan İnce, Kabalcı Yy., 1.baskı, 1992
- 29) Hooke, age, Sy.33,72
- 30) Freud, Sigmund: Musa ve Tektanrıcılık, Çev: Kamuran Şipal, Bağlam Yy., 1.baskı, 1987, Sy.198
- 31) Malinowski, Bronislaw: Büyü, Bilim ve Din, Çev: Saadet Özkal, Kabalcı Yy., 1.baskı, 1990, Sy.112
- 32) Malinowski, Bronislaw: İlkel Toplum, Çev: Hüseyin Portakal, Öteki Yy., 1.baskı, 1998, Sy.155
- 33) Sahlins, Marshall: Tarih Adaları, Çev:Hakan Arslan, Dost Kitabevi Yy., 1.baskı, 1998, Sy.117
- 34) Frazer, age, Sy.48
- 35) Frazer, age, Sy.211-233
- 36) Freud, Totem ve Tabu, Sy.68
- 37) İbn-i Haldun: Mukaddime, Çev: Turan Dursun, Onur Yy., 1.baskı, 1977, Sy.382
- 38) Platon: Devlet, Çev:Sabahattin Eyübolu, / Mete Tunçay: Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi I, Teori Yy., 1.baskı, 1985, Sy.46
- 39) Aristoteles: Politika, Çev:Mete Tunçay / Tunçay, age, Sy.180
- 40) Aquinum'lu Thomas: Toplu Dinbilim, Çev:Mete Tunçay / Tunçay, age, Sy.371
- 41) Kitabı Mukaddes: Mezmurlar 17/1-2 ve 23/1-4, Kitabı Mukaddes Şirketi, 1993, Sy.546, 551
- 42) Harris, Marvin: İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar, Çev:Fatih Gümüş, İmge Yy., 1.baskı, 1995, Sy.151-152
- 43) Bloch, Marc: Feodal Toplum, Çev:Mehmet Ali Kılıçbay, Savaş Yy., 1.baskı, 1983, Sy.147

- 44) Bloch, age, Sy.269
- 45) Bloch, age, Sy.417
- 46) Salisbury'li John: Devlet Adamının Kitabı, Çev:Nuri Çolakoglu / Tunçay, age, Sy.337
- 47) Aquinum'lu Thomas: Toplu Dinbilim, Çev: Mete Tunçay / Tunçay, age, Sy.380
- 48) Aquinum'lu Thomas: Toplu Dinbilim, Çev: Mete Tunçay / Tunçay, age, Sy.380
- 49) Bloch, age, Sy.475
- 50) Aktaş, Ümit: Osmanlı Çağı ve Sonrası Bakış Yy Sy.119 ve; Berkes, Ni-yazi: Türkiye İktisat Tarihi, Gerçek Yy., Sy.129 dan aktaran Başkaya, age, Sy.58 ve 116
- 51) More, Thomas: Utopia, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yy., 1.baskı, 1981, Sy.98
- 52) Freud: Musa ve..., Sy.165-168
- 53) Calvin, Jean: Hristiyan Dininin Öğretisi, Çev: M. Ali Ağaoulları / Tunçay, age, Sy.89
- 54) Hobbes, Thomas: Dev, Çev: Mete Tunçay / Tunçay, age, Sy.212
- 55) De Spinoza, Benedictus: Din ve Siyaset Üstüne Bir İnceleme, Çev: Harun Rızatepe / Tunçay, age, Sy.272-273
- 56) Robespierre -çeşitli yazılar- Haz: Vedat Günyol: Devrim Yazıları, Belge Yy., 1.baskı, 1989, Sy.16,43
- 57) Robespierre/ Günyol, age, Sy.70
- 58) Robespierre/ Günyol, age, Sy.85
- 59) Marat -çeşitli yazılar- Günyol, age, Sy.205
- 60) Marx, Karl: Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Çev: Sevim Belli, Sol Yy., 1.baskı, 1976, Sy.15
- 61) Laclau, Ernesto: Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Çev: Ahmet Fethi, Sarmal Yy, 1.baskı, 1985, Sy.31,33
- 62) Mussolini, Benito: Faşizm, Çev: Pars Esin / Tunçay, age, Sy.234
- 63) Hitler, Adolf: Kavgam, Çev: A.Nejad, Toker Yy., 8.baskı, 1976, Sy.393-394
- 64) Bottomore, Tom (yayın yönetmeni): Marxist Düşünce Sözlüğü / Pozitivizm, Çev: Taciser Belge, Ümit Altu, İletişim Yy., 1.baskı, 1993, Sy.447-448
- 65) Althusser, Louis: İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev: Yusuf Alp, İletişim Yy., 2.baskı, 1989, Sy.45

- 66) Duverger, Siyasal Rejimler, Sy.53-54
- 67) Togliatti, Palmiro: Faşizm Üzerine Dersler, Çev:Şiar Yalçın, Yüksel Demirekler, Bilim ve Sosyalizm Yy., 3.baskı, 1989, Sy.52
- 68) Gramsci, Antonio: Hapishane Defterleri, Çev:Kenan Somer, Onur Yy., 1.baskı, 1986, Sy.309-310
- 69) Gramsci, age, Sy. 175-176
- 70) Auge, Marc: Çağdaş Dünyaların Antropolojisi, Çev: Hülya Tufan, Kesit Yy., 1.baskı, 1995, Sy.86
- 71) Auge, age, Sy.88
- 72) Dostoyevski, Fyodor M.: Cinler, Çev: Ergin Altay, Can Yy., 1.baskı, 1982, Sy.386,401
- 73) Marx, Karl-Engels, Friedrich: Alman İdeolojisi, Çev: Sevim Belli Sol Yy., 2.baskı, 1987, Sy.74-75
- 74) Engels, Friedrich: Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Çev: Sevim Belli, Sol Yy., 2.baskı, 1979, Sy.58-59
- 75) Plehanov, Georgi Valentinoviç: Tarihte Bireyin Rolü, Çev: İbrahim Altınay, Kaynak Yy., 1.baskı, 1982, Sy.38
- 76) Plehanov, age, Sy.45
- 77) Plehanov, age, Sy.46
- 78) Lenin, V.İlyiç: Bir Adım İleri, İki Adım Geri, Çev:Yurdakul Fincancı, Sol Yy., 4.baskı, 1979, Sy.77-78
- 79) Lenin, V.İlyiç: Komünizmin Çocukluk Hastalığı Sol Komünizm, Çev:Muzaffer Erdost, Sol Yy., 5.baskı, 1991, Sy.40
- 80) Lenin, V.İlyiç: Ne Yapmalı, Çev: Gün Başarır, Başak Yy., 1.baskı, 1990, Sy.104
- 81) Kropotkin, Peter: Toplumcu Evrimde Anarşizmin Yeri, Çev:Rahmi Ödül, Karşın Yy., Fotokopi çoğaltma, 1997, Sy.24
- 82) Bakunin, Michael: Marx'a Karşı El Yazmaları, Çev: Işın Gürbüz, Birey Yy., 1.baskı, 1992, Sy.56
- 83) Bakunin, age, Sy.48
- 84) Bakunin, Michael: Tanrı ve Devlet, Çev:Remzi Çaybaşı, Belge Yy., 1.baskı, 1998, Sy.65
- 85) Bakunin, Tanrı ve..., Sy.115
- 86) Bakunin, Tanrı ve..., Sy.85-86
- 87) Bakunin, Tanrı ve..., Sy.89
- 88) Karin Kramer Verlag yazarlar grubu: Anarşist Kuram Ve Kökeni, Çev: İbrahim Türkdoan, Birey Yy., 1.baskı, 1992, Sy.42

- 89) Bayer, Wolfram. Marx ve Bakunin Aynı Cephede mi?, Anarşizmin Bugünü, Der. Hans-jürgen Degen, Çev: Neşe Ozan, Ayrıntı Yy., 1.baskı, 1999, Sy.13
- 90) Proudhon, Pierre J.: Makaleler, Çev: M.Tüzel, Birey Yy., 1.baskı, 1992, Sy.26
- 91) SBKP-MK Bilimler Akademisi Kolektifi: Friedrich Engels - Biyografi, Çev:Ouz Özügül, Sorun Yy., 1.baskı, 1997, Sy.201-203
- 92) Engels, Friedrich: Otorite Üzerine / Marx, Engels, Lenin: Anarşizm ve Anarko Sendikalizm, Çev: Sevim Belli, Sol Yy., 1.baskı, 1979, Sy.125
- 93) Engels, Otorite..., Sy.126
- 94) Bakunin, Tanrı ve..., Sy.206
- 95) Bakunin, Tanrı ve..., Sy.206
- 96) Başkaya, age, Sy.287
- 97) Bakunin, Tanrı ve..., Sy. 126
- 98) Walicki, Andrzej: Rus Düşünce Tarihi 1760-1900/Aydınlanmadan Marksizme, Çev: Alaeddin Şenel, V Yy., 1.baskı, 1987, Sy.77
- 99) Mardin, Şerif: Din ve İdeoloji, İletişim Yy., 4.baskı, 1990, Sy.39 (Radcliffe-Brown dan aktarım)
- 100) Marx, Karl. Kapital I.Cilt, Çev:Alaattin Bilgi, Sol Yy., 3.baskı, 1986, Sy.87-88

***Dipnotlar için yararlanılan kaynaklar;**

Meydan Larousse Ansiklopedik Sözlük

Marxist Düşünce Sözlüğü/Tom Bottomore-Çev. Der. Mete Tunçay, İletişim Yy, 1991

Okyanus Ansiklopedik Sözlük

Sosyalist Kültür Ansiklopedisi/May Yy.

Her şeyin soysuzlaşıp çürüdüğü,
yaşamın anlamsızlaştığı,
araçlarla amaçların yer değiştirip
ters yüz olduğu,
bilim olarak sunulanın
bilimin inkarına dönüştüğü,
“neden” sorusunun
sözlüklerden kovulduğu,
sadece “nasıl”la yetinildiği,
bir tarihsel dönemde
Özgür Üniversite’nin
çabalarına katılınız,
destekleyiniz!

Unutmayınız ki,
haysiyetli insanlar olarak yaşamak
bizim irademiz dahilinde olan bir şeydir.